

DOM IN SVET

LETNIK 41

V LJUBLJANI, 15. OKTOBRA 1928

ŠTEVILKA 8

J. Plečnik, Stol

Soha svetega Boštjana

France Bevk

6.

Ivan se je naselil v župnišču. Po cele ure je prečepel pri župniku, pogovarjala sta se to in ono. Nazadnje je povedal gospodu Jakobu tudi, kaj je doživel na potu iz Škofje Loke. In župnik, ki ni maral za Francoze, se je še bolj razhudil nad njimi. »Da so brezbožniki, sem vedel,« je nosljal tobak, »da so pujski, nisem znal, le mislil sem si.«

Ivan je z živimi barvami opisal ciganko in se navduševal nad ciganovo godbo. Gospod

Jakob ga je meril v dno oči, ki so ta hip zastrmele v dekletce, katero je bilo stopilo na vrt in izročilo župniku šop debelih ključev.

»Že prav, Nežica,« ji je dejal ta. »Ne smeš tako zijati v tujega gospoda in domov pojdi!«

Dekletce je osramočeno pogledalo v tla in odšlo.

»Čigava je?« je vprašal Ivan.

»Cerkovnikova; šestnajst let ima, in ni, da bi jo človek tako zijal, kot si jo gledal ti.«

»Saj je nisem gledal...«

»Prebadal si jo z očmi. Videl sem, da tvoje oči niso več nedolžne, pa tvoje besede tudi ne.«

»Kaj sem le dejal?« je jeknil mladenič.

»Ko si opisoval ciganko, si jo tako orisal, da bi te bil sam zlodej vesel.«

Ivan je povsile oči; gospod Jakob pa se je nagnil k njemu, ga stisnil za roko in mu zrl globoko v oči:

»Povej, če si se na grd način dotaknil katere ženske!«

Ivan je vzdržal pogled, dasi ga je peklo v dno živcev; župnik ga je izpustil, se zamislil in nato dolgo nista spregovorila.

»Kadar človek dela, daje samega sebe. Povej, kako boš dajal lepoto, če si sam grd?«

Mladeniču je postalo grenko; hotel je vstati in vzklikniti:

»Ne bom delal svetega Boštjana!« Župnikov obraz se je omilil in vprašal ga je:

»Kaj pa dela soha?«

»V meni je,« je lagal Ivan. »Saj nimam ne prostora ne miru, da bi ga lahko dal iz sebe.«

»Če je zaradi prostora, mrtvašnica je svetla in prazna. Očedili ti jo bomo, v njo se lahko zapreš; na pokopališče te nihče ne bo hodil motit.«

Tako se je zgodilo, da je prenesel podobar svoje orodje in les v mrtvašnico, posedal ob brezgovem grmu na pokopališčnem zidu in mislil...

Ivan je mislil na Marijo rajskega veselja, na Marijo z začudenim pogledom, na ciganko,

na cigana in njegovo pesem. Kadar se je v prejšnjih časih lotil dela, ni razmišljal o svoji moči, ni hotel preko sebe, njegova roka je neprestano snovala, zametal je in popravljaj, da je slednjič stalo delo dovršeno pred njim. Pogledal je in je vedel: Toliko moreš, več ne! Zdej je hotel v višave, a ni mogel začeti, ker ni verjel v svoje sile, in je čakal, da se neznana moč čudežno porodi v njem.

Premišljal je trpljenje svetega Boštjana. Vsakokrat pa si je predstavljal njegove rane le z dletom v mehke les vsekanе in kri z rdečo barvo naslikano na golo telo. Rane bi morale žgati, kri bi morala topla vreti in se ovijati njegovega srea.

Čutil je praznoto v sebi. Izza slednje lepote se je izobličil hudič in se mu spakoval v obraz: Zeda Marije v rajskem veselju obraz Uršule, izza ciganove pesmi obraz črnolase ciganke, izza lesenega panja, ki je čakal razodetja velikega mučenca, ga je vabil nov obrazek.

Nežica! Skozi strogi župnikov pogled, skozi misel na svetnikovo trpljenje in skozi bolečino njegove nemoči je sijala. Trikrat jo je videl, ko je prišla zvonit poldne, nikoli ob ave Mariji. Vselej ga je pogledavala skozi prste, a se je umikala njegovim pogledom. Bila je kakor cvetka, zrasla v senci, rahla, da se je Ivan bal, da se ob slednjem koraku zlomi ali ospe.

Nekega večera je hušknila pod stolp, zvon je zapel, izprva je samo zatrepetal, nato se je uglasil v ubrano molitev in se z mrakom, ki je ležal preko gozdov Kojce, združil v bolešno soglasje.

Podobar ni molil, oboževal je roke, ki so potegovale za vrvi in ubirale brnčo pesem. Stopil je bliže: ko je stopila iz cerkvene veže, se je preplašila, da je vzkriknila in se zgrabila za glavo.

»Kaj sem res podoben duhovom, Nežica?«

»Kako veste, da mi je Nežica ime?«

»Če mi je zate mari, da bi ne izvedel! Zakaj me ne gledaš v oči?«

»Vaše oči tako pečejo...«

»Res? Toda bojiš se me ne več?«

»Prej nisem vedela, da ste Vi...«

Sedla sta na pokopališni zid. Prijel jo je za roke in ji govoril opojne besede; ona ga je gledala v dno oči, navzlic temu, da so neznano pekle.

»Ni prav,« je dejala. »Ni prav,« je trepetala.

»Zakaj bi ne bilo prav?«

»Ker naju vidijo mrtvi...«

V tistem hipu so se zaslišali koraki v pesku. Skozi pokopališna vrata je vstopila črna župnikova postava. Deklica je planila mimo njega in zbežala. Ivan je stal okamenel.

»Tako?« je gospod Jakob iskal besede. »Velik človek ali potep? Velik potep si, grobove skruniš!« In je vzrasel nad njim, da se je Ivan umaknil in se ozrl čez zid, kot bi hotel skočiti čezenj.

»Pojdi z menoj!« je dejal župnik in zavil okrog cerkve. Ko sta prišla do mrtvašnice, je ukazal: »Odkleni!«

Notranjost mrtvašnice je bila temna, skozi dvoje oken je prihajalo le malo svetlobe. Ukresal je ogenj, ki ga je vpihal v stenj svetiljke na oknu. Plamenček je zaplapolal, se razgorel in risal pošastne sence na stene.

Gospod Jakob se je oziral na vse strani, ker ničesar ni videl, je vprašal:

»Kje imaš svetega Boštjana?«

Mladenič je pokazal na gol panj, ki je stal sredi mrtvašnice in je bil le za silo obtesan, jedva da se ga je dotaknila roka.

Gospod Jakob je brenil v panj, da se je prevrnil in votlo zabobnel. Nato je sedel nanj in motril mladeniča dolgo molče, kot da se neizmerno naslaja nad njim. Ta je stal ko obsojenec v kotu in se ni upal umakniti pogleda od sence, ki je trepetala na župnikovem čelu.

»Pojdi domov, vzemi koš in ga nosi po grapah; ne imej ljudi za norea, da si podobar in umetnik!« Zvišal je glas: »In ne zapeljuj deklet, oženi se, grapar, in živi kot je Bog zapovedal!«

Čez nekaj časa ga je vprašal: »Kaj boš storil?«

»Jutri zjutraj se bom lotil dela.«

Tako trepetajoč je bil njegov glas in takó jokav, da se je gospod Jakob mahoma zmečkal.

»Bomo videli,« je dejal. Nato se je dvignil in stopil skozi vrata. »Pojdi k večerji...«

In ni šel. Dvignil je panj in ga ob medlem sijaju brleč svetiljke pričel tesati... Ljudi, ki so videli sredi noči v mrtvašnici luč, je bilo strah...

Ivan je sovražil kos lesa, ki ga je izoblikoval, bolj nego samega sebe. Kakor da rase njegova lastna podoba iz njega in se te podobe boji. Bolj ko so rasle iz lesa določne

oblike, bolj jih je gledal z začudenjem kot spačeni obraz svoje duše. Vrezljati je hotel trpljenje, a se mu je dleto svojevolsjno umikalo. Občutil je, kakor da tiči nekdo drugi v njem in mu vodi roko proti njegovi volji. Puščice niso bolele, rane niso pekle, bile so podobne dekliškim ustnicam, ki bi rade poljubljale. Kri se je prelivala ko nageljni po beli koži, oči so bile medle, skozi nje je bil odprti pogled v prazno dušo...

Dva dni je sedel Ivan pred svojim dovršenim delom in ga opazoval z občutkom, kot da opazuje samega sebe. Hotel se je spoznati, ni si prišel do dna...

Nekega dne, ko župnika ni bilo doma, je prišla Nežica in postala pred mrtvašnico. Prijel jo je za roko in jo je pogledal v oči, ona pa ga je prosila, naj ji pokaže, kaj je naredil.

Ni ji ustregel; bal se ji je pokazati samega sebe v vsi nemoči, v sramoti, svoje golo telo, vse s krastami pokrito.

»Glej.« si je govoril, sede na stolčku, »ali je to Marija v rajskem veselju? Ko si hotel upodobiti Marijo, si upodobil dekle, ki si jo v svoji mesenosti rad imel. Kaj pa si upodobil zdaj? Nič, nič — ker si izrezal samega sebe, ki nisi nič!«

»Pokaži, če imaš kaj!« mu je dejal čez par dni župnik, ki ga je srečal na pokopališču.

Peljal ga je v mrtvašnico.

Župnik je molče meril soho; nekaj praznega, strahotno nemega se je sprehajalo v njegovih očeh.

»Naglo si dovršil,« se je obrnil slednjič do njega. »Vidiš, ni treba izgubiti poguma!«

»Povejte po resnici! Vem, da delo ni za nič...«

»Res je, da sem si drugačnega mislil.« je dejal župnik, »a kdo pravi, da zaradi tega ni za nič?«

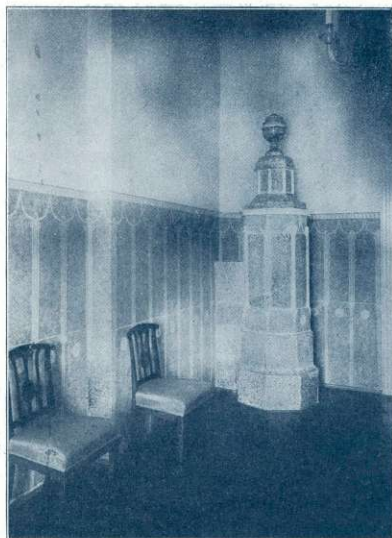
Župnikove oči, ki niso znale lagati, so potrdile Ivanovo grenko misel. Stopila sta v župnišče. Pri večerji se jima ni razvozlala beseda, ves čas ne. Gospod Jakob je načel to in ono vprašanje, da bi spravil mladeniča v dobro voljo, ni se mu posrečilo.

»Glede vnanjih oblik si prekosil mojstra. Šele zdaj sem to opazil.«

Ivan je trdovratno molčal.

»To je mnogo, to se da naučiti. Vse drugo je treba doživeti... doživeti...«

Ivan se je dvignil; nekaj ga je neznansko zbudilo, da ni mogel več mirno sedeti pri

J. Plečnik, Interjer v Lányh

mizi. Objela ga je žalost, groza, obup in domotožje obenem.

»Kam hočeš zdaj ponoči?«

»Domov...«

»Noč ima svojo moč,« je dejal župnik.

Ivan pa bi bil rad vso dolgo, samotno pot sam s seboj in svojo dušo. Župnik je to spoznal in mu ni več branil. Spremil ga je do praga in poslušnil za njim: bežeči koraki so potišali v temni noči...

7.

Oči so se priučile temi; iz dreves, ki so stala ob potu, so vstale sence. Dolge črne roke so se iztezale po njem in se mu rogale; rogajoči se smeh je šumel iz listja, ki je pošepetavalo v sapi. Pesek pod nogami mu je govoril nekaj neznanega.

Vseokrog je ležala tema, le od zvezd je sijalo nekaj svetlobe. V polju se je narahlo zgibalo zeleno klasje, visoko pod hribom je šumel neprestano veter: zdelo se je, da iz daljnega ogromnega slapa šumi voda.

Ivan ta večer ni poznal strahov, poznal je samega sebe. Žejalo ga je po samoti; tu ni

bilo nikogar, ne človeškega glasu ne človeške besede; bil je sam na svoji poti in napolnila ga je zaradi tega tako velika hvaležnost do vsega, da bi bil objel še zvezde nad seboj...

Pod potjo je curljala voda v leseno korito; otipal je žleb in se napil studenčnice, zakaj žejalo ga je. Spomnil se je na mladostno bajko, da je Bog temu studencu vselej vodo vzel, kadarkoli je katera ženska oprala plečnice v njem. Daleč okrog ni bilo vode, zato je bil ljudem ta studenec svet.

Zašel je v praprot; ovčja sitnost ga je praskala po obleki, robida ga je udarila po obrazu. »Kaj sem ti dolžan?« jo je vprašal. Odgovorila mu je leskova veja, ki mu je podstavila svoje prožno telo, da se je spotaknil in padel čez njo. Udaril se je v roko in obližnil rano; občutil je lepek, slan okus krvi.

V dnu baške doline je sijala samotna luč. V mogočnih obrisih sta stala Črna prst in Porezen pred njim, vzpenjala se visoko na zvezde in se umikala pred njegovimi koraki, rasla navzgor in sta mu bila vendarle vedno bližja, kakor da prodira v njune nedrije.

Prišel je v vas. Pokojne in tihe so stale hiše med drevjem; pes se je bil prebudil in zalajal nad njim, na daljnem griču se je oglasil njegov tovariš. Izpod strehe črne bajte se je oglasil zategnjeni: »Ah!« Dete je zaplakalo...

Ta jok je šel po klanecu za njim in v njegovem dnu utihnil. Ob mlinu je z divjim šumom padala voda in mučno odmevala v breg. Črna prst in Porezen sta izginila. Kojca se je dvignila za njim; stopil je čez ozko brv in se pogreznil v sotesko...

Brezmejen mrak ga je objel, tam tudi zvezd ni bilo več videti. Oko je bolešno iskalo poti, noga je drsaje tipala in niti enkrat ni zgrešila; nobenkrat ni z rokami vzkričnil nad prepadi, boječ se, da ne strmoglavi vanje.

Tam, kjer je šla steza tik nad globokim prepadom in se je nad njo dvigala navpično visoka skala, se mu je zdelo, da se mu je nekdo pridružil. Čutil je različne stopinje za seboj; nekdo mu je težko dihal za vrat. Ko se je ustavil, je utihnilo tudi neznanu bitje v svoji hoji; ozrl se je in je mislil, da ga je skozi trdi mrak videl, kako stoji za njim oledenel in nepremičen in ne sope več.

»Kdo si?«

Ni mu odgovoril. In ko je šel dalje, se je neznanec podvzival za njim, tik za petami, in se je parkrat celo spotaknil ob korenine.

»Pojdi za menoj, pojdi! Ne zgrešim, poznam dobro to pot.«

In čudno, da ga ni bilo groza ne strah, zdelo se mu je, da je nemi govor tujca segel v njegovo dušo in je lahko govoril ž njim in si odgovarjal.

»Sedem let sem hodil po svetu; kaj sem iskal, kaj sem prinesel s seboj?«

»Čemu si me pustil doma, v grapah, na pašniku, ob studencih, pod skalami, in me nisi vzel s seboj?«

»Kdo pa si? Vprašujem te in ne odgovoriš.«

»Tisti sem, ki me iščeš in me ne moreš najti. Ni me v lepih oblikah, ne v smehu ne v radosti in v razkošju; raztrgan sem, beden in žalosten, vidim vse in občutim vse.«

»Daj, da te ulovim in spoznam! Čemu si molk in senca za menoj?«

»Jaz lovim tebe, ne ti mene...«

»Ali si bil ob meni, ko sem izrezljal Marijo v rajskem veselju?«

Ves žalosten se je izvil glas iz teme: »Nisi me hotel...«

»In ko sem se mučil s soho svetega Boštjana, da mi je kri kapljala v dušo?«

»Zavrnel si me.« je odgovoril isti žalostni glas.

In Ivana še ni bilo strah. Poslušnil je in je še vedno slišal stopinje za seboj, nagle, stopicajoče, in ga je sapa grela za vrat, da mu je pot tekela po telesu.

Pred hišo je neznanec izginil. Začudil se je, da je bila ob tej uri v izbi luč in je slišal govorjenje mnogih ljudi. Sveti Boštjan je s svojo ogromno glavo mračno gledal iz vdolbine.

Ded je bil ta večer umrl, pokladali so ga na mrtvaški oder. Suho, otrplo telo starca je bilo oblečeno v pražnjo obleko, ki je čakala deset let v skrinji.

Ob bledem svitu mrtvaške sveče ga je pogledal Ivan v obraz. Usta so bila napol odprta, mrtve punčice so strmele skozi trepalnice.

»Izgubili smo ga.« je dejal oče z žalostnim glasom.

Sin pa ni odgovoril, vzel je brlvko in šel pod streho. Odmetal je slamo, ki je ležala v kotu, in razgrebel šaro. Izpod nje se je

prikazala soha svetega Boštjana, ki jo je bil izrezljal, ko je po dveh letih prišel domov.

Potegnil jo je iz plev in prahu, obrisal z rokavom, da se je prikazala barva, in jo postavil na skrinjo. Sedel je in jo opazoval; svetiljka je risala globoke sence na nji.

Roke so bile nesomerne s telesom, prsa podobna prsim jetičnega, noge so pretanke rasle izpod platnenega ovoja okrog ledij... Ti pogreški so ga zbudili na prvi pogled. Nato je obrnil pozornost na znotraj. Ali so tudi te rane ko ženske ustnice in puščice ko poljubi? Ali tudi ta obraz izraža neizmerno začudenje nad človekom, ki je hotel upodobiti mučenca, a je napravil sliko svoje slabosti? V izrazu obraza in v mišicah telesa je bilo nekaj, da se je zdelo, kako se svetnik trga iz spon, a ne, da bi utekel tipljenju, ki ga je izražala slednja poteza, ampak da ubeži življenju in se dvigne v nebesa... Vse to je bilo izraženo preprosto, tako preprosto, kot je preprosta molitev, ki jo je zložila starka in jo šepetajo otroci. Vendar se mu je zdelo lepo, neizmerno lepo, neizmerno bogatejše ko njegova soha, ki je mrzla čakala v mrtvašnici in se čudila tako kot Marija, ki je menjala svoj obraz.

Iznova je zaslutil senco za seboj; stala je tik za skrinjo, a se je bal ozreti po nji.

»Kaj mi hočeš?«

»Mislim sem, da boš prenesel gladke besede za moj jecljajoči izraz; besede si prenesel, a dušo si zapravl.«

»Kaj naj storim?« je zajeceljal Ivan.

Senca je molčala.

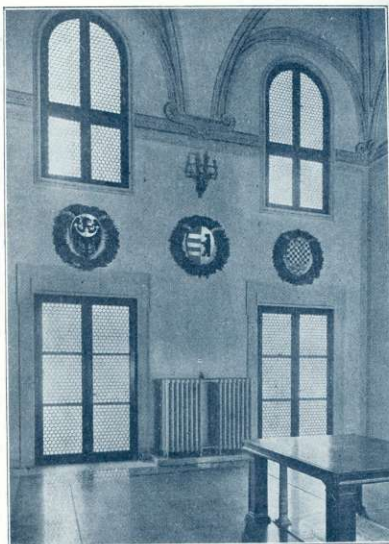
»Kaj naj naredim?« je vprašal iznova.

Senca je molčala. Tedaj se je Ivan ozrl in spoznal, da je govoril sam s seboj.

Medtem so se bili v izbi naleteli ljudje iz sosesčine. Govorica je bila pritišana, obrazi svečani. Iz bližnje samote je bil prišel Andrej, dijak črne šole, ki je pustil učenje in postal stric. Ta je imel črno knjigo, kjer je bilo popisano življenje svetnikov. Vselej, kadar je kdo umrl, jo je prinesel in bral s pojočim glasom iz nje. Njegovo branje je bilo živo, kot da ne bere, ampak doživlja.

Ivan je sedel na peč, gledal v tmurno svetlobo in poslušal.

Bila je zgodba o svetem Boštjanu, v svojem uvodu dolgočasna, kot je bil glas hripav in dolgočasen, enoličen in pojoč. Nato je glas oživel, se dvigal in padal, kakor je zgodba vsa oživela, prekipevala in gorela. Ivan ni

J. Plečnik, Interjer na Hradčanih

poslušal, v kateri deželi se je to zgodilo, kdo je svetnika zvezal in mučil. Gledal ga je pred seboj, kako ga divji, grdi, do pasu goli rablji slačijo in mečejo njegovo obleko kos za kosom na tla.

»... Drugo oblačilce so mu slekli in so ga vrgli na tla, sveti Boštjan je vzdihnil in dvignil oči: 'Bodi to oblačilce za našega gospoda Jezusa Kristusa.' Rablji pa so bili jezni, stopili so na obleko in jo povaljali: 'To bodi za tvojega Boga!' In so vrgli tretje oblačilce na tla, sveti Boštjan je vzkliknil: 'To oblačilce za Devico Marijo!' Rablji pa so pljunili nanjo in dejali: 'Da bo oblačilce z biseri posejano!' Četrto oblačilce so vrgli v blato, svetnik je dvignil oči: 'To oblačilce za vse tiste, ki nagi hodijo.' Zadnje oblačilce so mu pustili zavoljo nedolžnih oči, ki bodo njegovo muko gledale, in za katere je svetnik prosil; ovili so mu jo okrog ledij in ga privezali za drevo za desno roko. Sveti Boštjan je dejal, da ga nič ne boli, zato so ga privezali še za drugo roko in prvo še bolj privili ter ga vprašali: 'Ali te zadosti boli?' In je odgovoril: 'Saj roka še modra ni!' In so ga privezali za noge in še enkrat za roke, da je

dejal: „Saj še ne teče kri.“ In so bili rablji hudi, zategnili so mu vrvi v meso, da je tekla rdeča kri in modra kri...»

Tu je Andrej onehal z glasom, nato je v novi bolečini zapel in pel do konca.

»... Prva puščica je priletela, sredi med rebra ga zadela. Vprašali so ga črni možje: „Ali se odpoveš svojemu Bogu?“ Odgovoril je in nam lep zgled dal: „Odpovem se hudiču in njegovemu zlu.“ Druga puščica je priletela, v desno nogo ga zadela. Črni rablji, grdi rablji so ga vprašali: „Ali se odpoveš Bogu?“ In sveti Boštjan, ki nam je lep zgled dal, je dejal: „Odpovejte se vaši veri vi, ker je zmeta nad zmotami!“ Tretja puščica je priletela...»

Bravec je pel, pel, kakor da poje žalostno pesem. Sveče so plapolale v sapi, ki je vela skozi odprto okno; sence so švigale čez mrlličev obraz, ki se je zdel živ, nasmeih je ležal na njegovih licih.

»... In je stal privezan in je bil kakor črni trn, ki rasejo bodice vanj in ne iz njega. Niti ena puščica ni imela več prostora v njegovem telesu; če je nova prifrčala, je zadela ob druge in odletela. In ni bilo na celem telesu za iglino glavico prostora, ki bi je ne bila oblila rdeča kri. Slednja rana je bila velika za vse rane in bolečina polovice sveta in vsaka kaplja krvi je nosila več gorja, kot ga preživi človek vse žive dni. Sveti Boštjan pa je vpil: „Se ne odpovem...“

Ivan je rasel iz svoje duše, nekaj neznanega se je dvigalo v njem, spoznanje, rojstvo njegove mladosti, dognanje tistega, kar je zaman iskal. Dogodki dne, beg skozi samotno noč, dedova smrt, razmišljanje v podstrešju, ga je globoko dojmilo. Preden je izrekel bravec zadnjo besedo, se ni mogel ubraniti solz: v divjem curku so se mu udrle po licih. Srce se je razvozlatilo in nič več ni obvladal samega sebe. Glasen plač se je izvil iz njega.

Vsi so se ozrli vanj, črni študent je zaprl knjigo, on pa je jokal ko dete.

Oče se mu je približal; imel je solze v očeh:

»Saj bomo umrli vsi... Saj...«

Mislil je, da sin joče zaradi dedove smrti; tudi njemu se je zadržnilo grlo.

Ivan je bil osramočen pred ljudmi, ali olajšan v dno duše. Po polnoči je zaspal.

Ko se je v zgodnje jutro prebudil, je videl očeta, da se napravlja od doma.

»Kam greste?« ga je vprašal.

»K fari, da bodo zvonili za očeta; tudi druga opravila imam.«

»Naj grem jaz, saj lahko opravi...«

Vzel je skrivaj sekuro in odšel v zgodnji mrak; nebo se je bilo pooblačilo, v vrhovih ni šumel veter, v globini je šumel potok, toplina pomladanskega zraka ga je objemala.

Prva zarja je bila pobledela vzhod, ko je prišel k fari. Postal je pred župniščem in pomislil, kam naj gre, ko je prišel mimo cerkovnik, ki je šel zvonit sveto jutro.

»Baš prav,« je dejal. »Ded mi je umrl. Zvoniti mu bo treba.«

»Boštjan? Bog mu daj nebesa!« se je mož prekrizal in odšel k cerkvi; Ivan je hitel za njim.

Cerkovnik je odzvonil sveto jutro, nato je zazvonil mrliču in dolgo zvonil. Medtem je Ivan odprl mrtvašnico in postal pred soho svetega Boštjana. Primerjal ga je s pretresljajem svoje duše, ki ga je bil zadel, in se je nasmehnil. Ni več dvomil, vedel je, kaj mrtvi sohi manjka, da postane živo razodetje vsem, ki znajo s srcem gledati. Čutil je novo, prej neznano silo v sebi...

Prijel je za sekuro in stopil k sohi. Roko je položil na njeno glavo tako mirno, kakor da ima dečka pred seboj, pogledal jo je še enkrat in udaril s sekuro po nji. Odletela je prva trska, nato druga, tretja... Počasi je tesal, z nasmehom človeka, ki ve, kaj dela...

Cerkovnik je odzvonil in ugledal vrata mrtvašnice odprta. Stopil je bliže in pokukal skozi vrata. Ivan ga ni opazil. Mož je ugledal in spoznal, da se soha svetega Boštjana spreminja v trske; ni se upal ne ziniti ne krikniti, v prepričanju, da je Ivan znorel, in da je on morebiti živemu Boštjanu zvonil, je zbežal proti župnišču.

Gospod Jakob je bil baš vstal in stopil na prag. Ko mu je cerkovnik v eni sapi povedal, kaj je videl, je hitel župnik na pokopališče. Stopil je v mrtvašnico, dvignil roke in zaklical:

»Ivan, kaj delaš?«

Ta je prenehal z delom in odgovoril mirno: »Trske.«

Gospod Jakob je spoznal, da nima norca pred seboj, zato je bil ogorčen:

»Svetega Boštjana rabimo, ne trsk!«

»Svetega Boštjana bom šele naredil...«

Tesal je dalje...

(Konec)

Igravca

Magajna Bogomir

Po sedemletnem zakonu je iz polblazne ljubezni, iz mržnje, iz doslednosti do sebe in obupnega upora pričel popivati in rajati v nasladi beznic. Pretepaj je otroka, dasi ga je ljubil, zaradi tega, ker je opazil v njem strah do sebe, očeta, človeka črnih oči in črne duše, kot ga je imenovala žena pred sodiščem, ko sta se ločila. Vse mesto je govorilo o tem in skoraj vsi so ploskali njej, toda Helena se je vseeno umaknila z odra ter živela le otroku. Dosledno je odbijala vsa vabila vodstva, naj se zopet posveti igri. V tednu pred tem dogodkom pa je čitala, da bodo igrali »Astrido«. V čudnolepem doživetju ji je zagorela duša. Prijavila se je v gledališču, da ustvari živo igro ljudem — pa ne samo ljudem, nikakor ne.

* * *

V noči pred tistim dnem, ko naj bi nastopila, se je z vzklikom dvignila iz polsanjskih prividov.

Srce ji je udarjalo kot ura, ki prehitava čas in ji kazalca drevita v krogu. Oči so zrle plašno v motno belino stene, ki jo je senčila le velika slika moža. Kot živa je visela podoba pred njo. Mož je imel klene poteze, zaradi katerih so ga imenovali na odru in drugod »človeka z bronasto masko« in pravili, da je njegova igra vražja.

Gledala je sliko, in iz spominov je ženi kipelava dušo strast, ki jo je skušala ubiti z muko in vso veliko ljubeznijo. Obraz se je opognil s podobe. Glava se je primaknila naprej. Veke so se stisnile v dve špranji. Med njimi je sijal in upijanjal lesket zenic. Črni kodri so se bočili čez blede čelo, razorano v sto gub. Iz odprtih ust je dahnila v njo sapa. Zobje so se bližali zobem, da bi z ostrino sekali v rdečo sluznico ustnic in srebali kri iz njih, iz črne duše v belo dušo, iz noči v dan, do zadnje omame, prav do nezavesti.

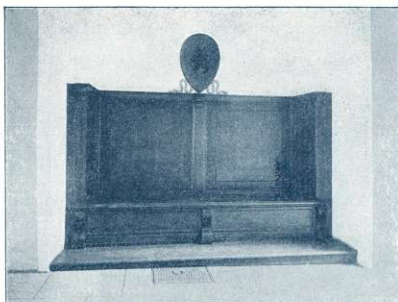
»Helena!«

Pritegnila je kolena k sebi. Njena roka je zakrožila skozi prostor in se stisnila na prsi.

»Helena!«

»Hočeš?«

»Daphne?«

J. Plečnik, Pohištvo

»Ne!«

»Sapho?«

»Ne!«

»Kaj hočeš?«

»Astrido, mater-ženo.«

Obraz na sliki se je zakrohotal.

»Astrido, ki ji je pekoča bolečina in bridkost v veselje in slast, ki je dobra dovolj, da vidi v kletvi molitev, mater ljudi, ki naj bodo otroci!«

Na steni se je gibala senca, kot da beži nevidni film po njej. Dvoje oči se ji je blazno smejalo nasproti.

»Helena, zakaj ubijaš slast, naslado, ki giblje življenje? Telo ti kriči po njej, ti pa bežiš za nemogočim prikazom. Bojiš se biti nevesta hudiču, ki ga ljubiš, in zabrisala bi rada senco, ki te grize vsak večer z novo podobo. Ni prava tvoja misel in nikdar ne boš naredila iz mene človeka po svoji podobi.«

Igravka je vzkliknila v polsnu.

»Jaz sem, kot sem. Vem — tvoja misel je belo-lepa, toda nemogoča zame. Pridi nazdol! Gorela boš v slasti in bova eno — angel ti, hudič jaz.«

Dvoje oči je hitelo k njej. Zagrebla je prste v kožo. Obraz se ji je krčil.

»Ne! Nočem tako! Nočem, nočem! Marij!« Sanje so se razblinile v nič.

Tik nje se je premaknilo otrokovo telo. Zašumela je svila odeje. Bela dlan je šla preko čela pod kodri.

»Kaj je, mama?«

Sin se je dvignil, ji položil glavo na ramo in ji gledal v oči, ki so z zbeganim pogledom iskale po sobi. Privila je dete na prsi, ga

poljubljala na ustnice, čelo, oči, in njene so vse dobre gledale v sliko na steni.

»Igrala bom zopet, povrne se zopet in ne bo te tepel več. Lezi nazaj in naj ti bodo sanje angelske!«

Popravila je otroku odejo in mu pela uspavanko poltihu, dokler ni Marij z nasmehom na ustnah zaspal.

»Nočem, nočem, kot si hotel v polsnu! Majhna je moja Lučka, pa je živa in plava v vrhuncih prostora. Hočem, da sprejmeš Lučko v srce. Z Lučko v srcu ti bo nemogoče tepsti malega. V živi igri ti hočem pokazati Lučko. Zemlja je svetišče. V sinjemodrem odelu stoji Astrida sredi templja. Z modrega neba priplava Lučka, majhna vsa in zlata vsa, prav na njeno belo dlan. Mimo tiho razprostrtih prstov se žarki Lučke prostrijo kot utripajoča mesečina duše v družbo bitij, otrok, ljudi in v njegovo temno srce, v črno misel, in srce je lepo in misel je lepa, zlatodeča vsa.«

Marij je mirno dihal ob njenem telesu. Na veliki cesti so zvonili vozovi. Njih potujoče luči so posevale skozi okno navzgor, in sence zaves, vse z rožami pretkane, so potovale po stropu. Helena je oblikovala novo sliko za drugi večer, za vedno...

* * *

Pred predstavo je prišel za kulise v sobo k njej. Na izrazitem obrazu je ležal blodni smehlaj. Ustrašila se je. Hotela je, da bi jo gledal v živi igri in spoznal njeno misel.

»Smem sesti?«

»Sedi!«

Zdrnil se je, ker ga je tikala. Helena se je obrnila, ga pogledala v oči, okrenila glavo nazaj in si vezala, kot da njega ni v sobi, vrtnico v lase.

»Žena!«

Oči so se ji zaiskrile, a ni odgovorila.

»Žena!«

»Prosim te, pojdi v dvorano!«

Umolknil je in opazoval lastne prste, ki so se samohotno igrali med seboj.

»Če ti ni prav, če Vam ni prav, gospa Helena —«

»Želite?«

»Nisem pijan in danes ne bom govoril iz vina.«

»Govorite kot Vam je drago!«

Uvezala je vrtnico in pričela uravnnavati široke gube obleke, ki je v sinjih vzporednih valovih padala proti tlom. Igravec ni zapalil, kako ji trepeta roka pri tem in se je mučil, da bi našel pravo besedo.

»Gospa Helena, od osemnajstega leta sem živel na odru.«

»Živela sem od rojstva na zemlji, s presledkom tistih dni, ki jih poznate dobro.«

»Ne preklinjajte me!« se je razburil. V oči mu je zagorelo utrujeno sovraštvo.

»Od osemnajstega leta sem živel slike, ki so predstavljale le bedno, propalo stran človeka.«

»Igrali ste dobro. Če bi drugače...«

»Da, igral sem dobro. Če hočete biti zbadljivci, svobodno Vam — v Vaši sobi sem. Ne mislite pa, da prihajam kot pes prosit Vaše miloščine. Ljubim Vas, to veste dobro; da ste danes veliki, vem jaz; smešni pa ste, če mislite to. Ne vračam se. Vrnem se morda, vrnem tako, tako... vruga, kaj govorim! Kaj Vam mar, kako se vrnem.«

»Zakaj ste danes tu?«

»Da se izpovem,« je vzkliknil in se trudil, da bi iz muke spravil obraz v brezbrizno vsakdanjost. »Da se izpovem, ne da bi Vas prosil odveze.«

»Nisem duhovnik,« je odgovorila mrzlo.

»Astrida hočete biti, menda duša zemlje, kot pravijo v programih, mati otrok, velikih in malih, in pravite, da bi ne dali odveze, kaj? Vaša igra ne bo prava.«

»Govorite naprej!« je rekla Helena tiho.

»Vse mesto govori o tem. Pred gledališčem se gnetejo, za listke se tepo. Vse hoče čitati Vašo obsodbo nad menoj — saj niste igrali od najine ločitve več. Čujte, ljubil sem Vas in ljubil bi Vaš naprej, kljub temu, da sem vlačugaril s plesalko Neli in z drugimi neženskami, kot ste se izrazili nekoč, da niste sprejeli te vloge. Danes boste veliki in kljub temu bo Vaša igra podla.«

Helena se je gledala v ogledalu in videla čudno bridkost, ki ji je pričela senčiti obraz.

»Včeraj sem hotel k Vam in Vas pregovoriti, da bi ne nastopili. Nisem šel in s tem zavrgel zadnje upanje, da bi Vam bil kdaj še mož. — Pred ljudmi hočete svetiti kot zvezda. Stal bom v ozadju v senci, toda vedite, svetil bom še naprej tudi sam. Če bo Vaša bela, bo moja luč črna. Poniževali me

boste Vi, povišal se bom sam v črno vse-mirsko zvezdo, hej, žena!»

»Dobro govorite. Celo s potezami igrate. Vidim v ogledalu.«

»Le glejte! Boste gledali še in drugi tudi, ko se zbero pred mojim teatrom. Čujte — nekateri mi ploskajo, drugi jokajo, tretji so navdušeni in vznhičeni do samih pregrenkih solz, kaj?»

»Dobro igrate!«

»Izpovedujem se, gospa, da bo za spomin Ljubite sina, kaj?« Molčite? Kaj, ena celica vsaj je tudi iz mene v njem?»

»Padate v grobo vsakdanjost!«

»Povrnil se bom, le verjemite! Moj odrček — čakajte — takle majhen — tudi za otroke, ha, ha! Vaš sin bi prišel in gledal.«

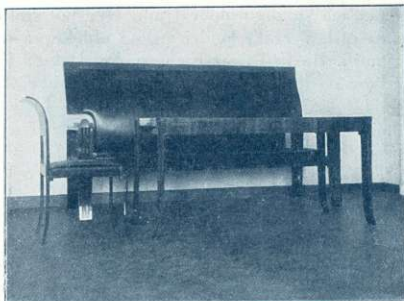
Helena se je obrnila. S trudom je zadrževala mir v očeh.

»Nimate pravice govoriti o mojem sinu! Kdo Vas je klical? Pojdite v dvorano! Kot igravec imate svoboden prostor tam.«

»V dvorano? Neli me kliče k sebi! Pustite me, da se izpovem! Ni veliko, kar zahtevam — nekaj minut še ... Rekli so ljudje takrat, v osemnajstem letu, ko sem se še divil lepoti ene samé cvetke na travniku, da je zlodej udaril pečat v moj obraz. Hoteli so. Dobro! Hudič mi je podal roko. Sprejel sem jo prijateljsko in ji bil zvest do danes. Vi, moja žena, ste pa hoteli, naj bi hodil po Vaših stopinjah in ste gledali v meni le človeka, ki Vam grize ustnice in ljubi telo. Mali je radi Vas zaslutil, da ima eno celico iz mene in se je tresel, ko mi je gledal v oči. Jaz pa nisem hotel ubiti sebe, da bi se potem nanovo rodil za Vas. Moral sem iti, in postal to, kar ste Vi poprej mislili o meni. Odslej mi je moralo biti dovoljeno vse — tudi rogati se Vam in tepsti malega, ki se je skrival pred menoj. Zahtevali ste ločitev in šel sem iz Vaše hiše.

V hrupnih kletah, iz vrtoglavice vina, iz objemov vlačug se mi je pa zopet zahotelo, da bi gledal Vašo luč. Strašna je tema, ki ima trajati vekomaj! V temi mi je pričela kloniti hrbtenica in ljubil sem Vas te dni zopet z blaznostjo, ki bi zadavila Neli za en Vaš nasmeh. Kmalu bi Mu postal nezvest.«

Govoril je z utrujenim, mučnim, razsekanim glasom. Helena se je zdrznila in ga gledala.

J. Plečnik, Pohišтво

V orkestru je zaigrala prva vijolina. Kot pesem z neznané krajine je prihajala godba v sobo.

»Razumete, a? Overtura se je pričela. Danes bova igrala oba. Vi morate nastopiti menda kmalu. Vaša igra bo velika, a podla, sem Vam rekel. Kot vzvišena zmagovalka boste stali kači na glavi in ves teater ve, da sem ta kača jaz. Mesto me pozna. Nisem skrival besed, niti življenja. V cirkusu boste kazali boo, a ta, verujete, se Vam bo sklznila izpod nog, se Vam ovila okrog telesa in iztisnila dušo iz njega. Naredil bom, da mi bo hrbtenica klena kot nikdar!«

Helena je stopila tik do njega.

»Prišel si, da se izpoveš in sedaj groziš? Le iztisni mi dušo iz telesa — tem svobodnejša bo potem. Igrala bom. Hočete videti, ali pojdete k Neli? Ne bom Vam stopila z nogo na glavo. Na glavo Vam položim roko, in če boste hoteli umeti, boste umeli. Več Vam ne morem povedati. Velik je tisti, ki najde sam Lučko v temi. Godba me kliče. Zbogom!«

Igravec se je zasmeljal in odšel. V tem hipu je Helena izgubila ves mir. Vrgla se je na stol, roki sta ji omahnili k sinjemu krilu, telo se ji je stresalo v joku. Skozi mrenico solz je iskal njen pogled nemo proti vratom. »Pojdi v dvorano, pojdi v dvorano! Ne misliš prav! Če ti ne pomagam jaz, naj ti pomaga Bog potem, da najdeš zopet izgubljene svoje dni.«

S tihiimi, izgubljenimi koraki je zbežala na oder. Takrat so zavriskale fanfare. Helena se je zdrznila. Življenje, in ne igra, je kriknilo v njo. Kri je kot morje kipela skozi

dušo, oči so zagorele v ljudi. Dve beli roki sta šinili v zrak. Modri valovi obleke so se zganili. Harfa je razsipala zvoke. Helena je govorila, je pela. Z vriskom se je zagrizel glas v srca in jih dvignil kot s srebrnim sidrom do razkošne visokosti. Helena je živela igro zemlje, matere otrok — plesala večni ples zemlje — okrog solнца — ona, mati-žena-človek...

Izza rožnih grmov so stopili angeli in ji poklekli k nogam.

»Živela Helena!«

Ljudje so jokali v razkošni sladkosti — gledali so v življenje in nihče ni mislil na igravca, razen nje, ki je zaman iskala z očmi po prostoru. Njega ni bilo v dvorani, dasi je verjela vse dni in še v pogovoru za kulisami, da pride.

Igravec je medtem igral svojo igro. Pil je vino, vil Neli kroglj sebe, se krohotal in plačeval gostom, da so vzhlični kričali:

»Živel Mefisto!«

Zaradi tega, ker nje ni bilo v njegovi dvorani.

* * *

V dalji je udarilo kladivo deset in nato polenajstih. Prišel je mesec do okna, za katerim je spal Marij. Na svileni blazini je ležala glavica, odeta v zibelko las. Noč je risala v lica mir. Mesec je potoval po postelji naprej in se ustavil na otrokovih očeh. Ustnice so se premaknile, telo je vztrepetalo. Otrok je odprl oči. Žarek je drsel naprej po steni, naprej po sliki do obraza. Marij je umaknil pogled. Slika ga je vabila polagoma, polagoma nazaj in ga vezala nase.

»Oče!«

V polsnu je imelo dete mrtvo za živo. V mladem srcu je vstajala groza. Zakril je obraz z dlanmi. Črne oči s stene so razklenile prste. Marij je gledal...

»Ne tepsti!«

»Marij!«

Sklonil se je nad otroka obraz, ves spačen.

»Ne tepsti!«

»Marij!«

»Mamica!«

Mesec je odplaval za hiše. Deček je zakril obraz z odejo.

»Bogec, Bogec...«

Na vrata je udarilo rahlo trkanje. Prisluhnil je. Strah mu je stisnil srce in oči so se razširile v črno senco. Zaječal je, odprl usteca in zadrževal dihanje. Vrata so se

odprla. Neslišno, po prstih je stopal proti postelji mož. Sklonil se je nad sina. Ko je videl, da strmi dete z odprtimi očmi v njega, je vztrepetal za hipo.

»Ne spiš? Je mama še v gledališču?«

Igravec ni čakal odgovora. Sedel je k oknu na stol in zamišljeno gledal na cesto.

»Ob enajstih se povrne, kaj?«

»Kmalu, kmalu,« je ječal otrok.

Oče ga je opazoval z nežnim usmevom.

»Bojiš se me, mali? Ne bom te tepel nočoj. Nikdar več te ne bom!«

Vstal je in se približal zopet k postelji. Otrok se je odmaknil v kot.

Igravec se je zasmajal rezko.

»Cukra sem ti prinesel. Na, jej!«

Položil je sladčice na odejo.

»Jej, ti pravim!«

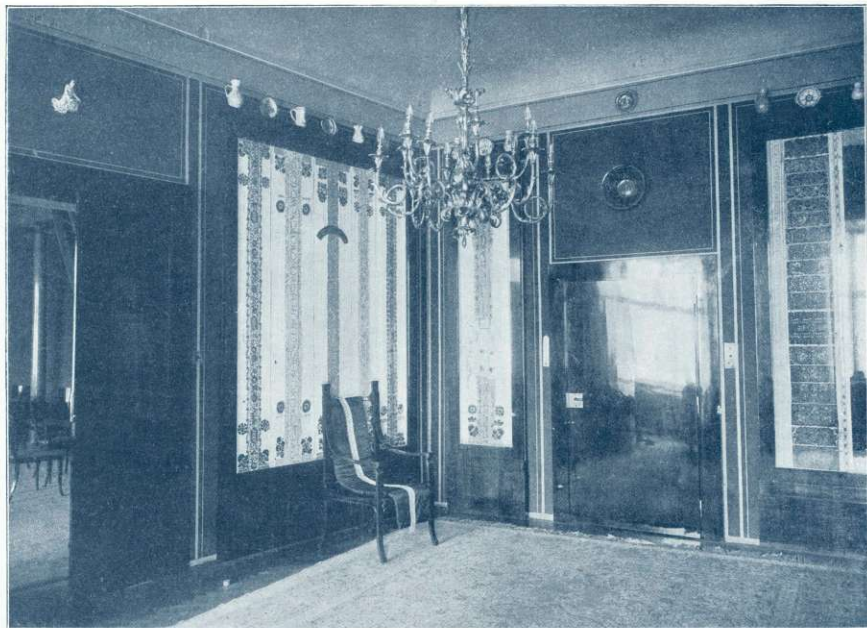
Otrok je zagrizel v rumeni kruhek. Oči so plašno strmele v očeta.

»Pa ne jej, če nočeš!«

Pogladil ga je po kodrih in sedel zopet k oknu.

»Iz hudiča si bil spočet, iz angela rojen. Mene se bojiš, angela ljubiš. Prav! Ni dobro, da straši moja senca okrog tebe. Le če bi spal, bi te morda vzel s seboj. Blazno bi bilo ubijati odprte oči. Tudi v norca te ne bom spreminjal. Premlad si še, da bi ti narisal pajaca v saje,« je mrmral. V glavi mu je krožilo vino in smejal se je blodno, izgubljeno. Od cestne luči razsvetljena je bila njegova koža kot mrličeva.

»E, že ko sem cukar vzel s seboj, sem vedel, da me bo zmagal mali. Ni angela, ni hudiča v meni — bedak z odra in junak ljudem, ki jim plačuješ vino, ki jim razsipaš ljubezen. Neli — hop — daj — hop v naročje! Kaj buljiš v godca, Neli! Misli, da igra valček pa vrešči farse macabre. Čak — muzika, na denarja! Bedak kapelniški, kaj imam danes najrajši? Ne glej svetlo, Neli, v me, saj nisem škof z mitro na glavi; povej tisto, da, tisto: Gretl je... Faust... Čaka! Kapelnik, igraj: Gretl je, je ob kolovratu sedela in pela belo pesem, pesem in predla bele niti; je predla bele niti... Neli, hop! Na denarja za spomin! Naroči piškotov! Grem preko meje z odrčkom za marionetko. Je predla bele niti, smrt... O Neli, tam so čudni kraji. Pesemco bi ji naredil Heleni, veš! Primi čašo in izpij vino, Neli! Srček, daj čašo nazaj! Pesemco... Stisnil bom srce v dlan. Kot mavrica se bo pršila kri v čašo.

J. Plečnik, Salon na Hradčanih

Na mojem vrtu bile so grede tri — belih, rdečih, črnih rož. Pohodil belo, rdečo sem. Nad tretjo, črno sklonil sem glavo in se smejal vso dolgo noč. Helena, ob njej mi je lepo, mi je lepo. Neli... E čuj, tam v zvorniku bije tričetrt. Prokletu sta tanki ti vrviči ob oknu. Helena bi povsod imela rada svilo, še za dviganje zaves. Na svilenem traku visi črna zvezda. E, mali, imaš zvezdice rad? No, ne umri od strahu! Tebi se ne pačim, kot sem se pačil gledalcem z odra, da so se jim buljile oči. Kje ima mama ključce od predala?»

Marij je dvignil roko in pokazal s prstom. Igravec je stopil k predalu, odklenil, vzел škatlo iz njega in jo nesel k oknu.

»Viš, mali, mamico bom gledal.«

Dvigal je slike. »Helena — Rusalka... Helena — Gretl. Helena — Ofelija — pantomima, prosto po Hamletu. Helena — ob poroki; žena...«

Oči so mu lesketale kot ogenj. V kožo so se črtale gube. Obrvi so se stisnile nad veke. Zašiljeni prsti so se ovili okrog slike in jo stisnili na prsi in nato do ustnic, do zob. Obraz je s čudnim izrazom strmel v okno.

»Mali!«

Dete ga je opazovalo v brezmejni grozi ves čas.

»Mali,« je govoril izgubljen. »Nocoj sem bil pri materi. Lepa je. Nočem pa, da bi mi stala na glavi. Reci ji, da sem ljubil njeno sliko.«

Pogledal je na uro.

»Malo minut sem tu. Dolge so minute. Vsak hip pride.«

Primaknil je stol pod kljuko, čez katero sta drseli svileni vrviči zaves, in stopil potem k postelji. Gledal je otroka z dobrodušnim usmevom.

»Marij, mati se povrne takoj. Ko se ustavi voz pred hišo... Cakaj, znaš še šteti do sto?

Včasih sem te učil. Ko se ustavi voz pred hišo, te bom ogrnil z odejo, ti pa šteješ na glas do sto! Ko sem šel sem, sem mislil drugače, sem mislil, da ti, mali, ne bi gledal nikdar več ali pa, da bi gledal za hip. Če ne boš štel, te natepem potem, ko pride mamica. Ne tresi se! Kaj drhtiš? Vsak hip pride mama.«

Pred hišo se je ustavil voz. Tedaj je oče vrgel v brezmejnem strahu zbežanemu sinu odejo čez obraz. Telo mu je vztrepetalo. Sklonil se je in poljubil odejo nad otrokovo glavo. V nabreklih žilah ob sencih mu je zvonilo čudno rezko. V kalnem pogledu je krožila omotica. S ceste je bilo slišati poslavljanje.

»Ne razkrij se, mali! Duša bi ti vztrepetala od grenkosti. Naj gleda le ona. Šteješ sedaj, daj, šteješ! Ena, dve, tri...«

»Ena, dve, tri, štiri...«

»Dobro, Marij!«

Skočil je na stol.

»Proketo sta tanki! Mali, reci sedem — sedem, osem...«

»Devet, deset, enajst,« je ječal otrok.

»Kot v teatru!« je siknil igravec in izpodmikal stol. V tistem trenutku mu je pogled obvisel na lastni sliki na steni. Spoznal je. Helena ni odstranila njegove slike — ni odstranila. Lovil je z nogo stol, stol se je majal in padel z zamolklim ropotom na tla.

— — — Hel — — —

Krik je udaril v štiri stene. Marij je vrgel odejo s sebe, se dvignil. Na cesti so zvonili vozovi. Luči so begale mimo. Po stropu je pošastno potovala senca visečega telesa.

Marij je strmel v njo.

— trinajst, štirinajst, štirinajst, ena, dve, štirinajst —«

Vstopila je Helena.

— ena, dve, štirinajst —«

Stal je v beli srajčki na postelji in kazal s prstkom k oknu.

»Mamica, strah! Ena, dve, štirinajst —«

Helena je vzkliknila, zagrabila otroka v naročje in zbežala z njim iz sobe.

Vrnila se je takoj in kot blazna gledala v truplo.

»Ti, ti — — —«

Nato je omahnila skozi vrata.

»Ljudje, luči, luči!«

Skozi vrtove

Anton Vodnik

5.

Angeli, hiteči skozi vrtove,
kakor iz spanja
dvignejo glave,
prisluhnejo...
in se nasmehnejo
kristalno.

Temni romarji,
ki jim plašč zaganja
vihar iz neskončnosti —
obstanejo
na daljnih mejah...

In kakor ob nenadni luči
jim čelo zagori,
da so vidni
skozi tisoč noči.

Odslej gre z njimi
nov sijaj
globoko v svet.

4.

Pred nami se dvigne tempelj
kot strma gora
na meji neskončnosti.

O, iz vedno večje daljave,
ki v naših dušah
z brzino bliska
se odmika,
ogromni molk buči.

Kot jedro smo,
ki samo sebe tare, melje
in blazno gladno
žre.

Ko molk se razbesni,
s krvjo se našo
Bog in večnost meša.

Nato se umiri
in kot veter iz pomladi
prišumi
nazaj v tišino...

Pesem žene

Vital Vodušek

Čisto res je, le težko se v pesmi pove:
žena sem mestnega delavca; in za vozovi
premog po cestah pobiram. Vedno pa v novi
sklanjam se skrbi: s čim se družina najč!

Kmalu zamažem si ranjene roke s premogom.
misli s ceste ranjeno dušo stemne.

Jutro za jutrom bije nas, bije gorje,
v njem otopela je vsaka misel za Bogom.

Dom razpada in komaj, da krije nas še:
trhle stene prijeten so dom za stenice.
Kaj nas še veže? Opoldne si gledamo v žlice.
Da bi ljubili se — kdaj smo se prvokrat že!

V pesmi vam tožim, Morda ne veste, kakaj?
Komaj znam brati; ne vem, kako mrzla je
črka,
za to zaupam, da komu na dušo potrka,
da bi odprl v ljubezni nam jo na stežaj.

Kakor že On je včasih prišel med trpeče:
z zvesto ljubeznijo je ublažil otroke,
vse nas je združil. Kot da se držimo za roke,
zbližal nas je. Potem je otroško boječe
pravil o Bogu, nebesih, o solncu in zlatu,
da so vse trhle stene se v njem zasvetile,
da so uklenjene duše v nebo se spravile —
da so se k Bogu vrnile kot k davnemu
bratu.

On je prišel kot svetel čudež med nas.
Ves je bil naš; a nihč mu imena ne ve.
Zdaj mu je v dušah zaupljivo zrastle ime:
Prosi za nas.

Grenek je dom. Grenkó materinstvo. Le
priče
težkega smo gorja. Morda kdaj prisveti
nova nam milost po Bogu. Da mogla bi peti,
dokler prošnjne ime spet Njega nam ne
prikliče!

Salve virgo Catharina!

ali

Ljubljanski študentje

Igra v petih dejanjih

Ivan Pregelj

Četrto dejanje

Na Dunaju, leta 1685, ko ga Turki drugokrat oblegajo, v noči med ponedeljkom po angelski nedelji in torkom, dne 7. septembra. Utrdibe: poševno z desne v ospredju proti levi v ozadju kurtina med Grajsko in Löbelsko bastijo, ki ni vidna, ker jo zakriva nadomestna utrdba, imenovana »Maček«, z baterijo. Palisade, ki so očitno zgrajene na naglo roko, podrtje v zidovju, ki zija. Grajska bastija vidna perspektivno. Plastično vogal ulice pred njo. Preko kurtine in skozi razpoko v zidu pogled proti jugu čez turške rove in taborišče s sotorom Kara Mustafe na Trautsonovih vrtovih. Mesečina, pozneje jutranje svitanje. Od 16. julija že se brani mesto in drži. Turki ga obstreljujejo, rijejo pod nasipe, jarek in obzidje, palijo strahotne mine, trgajo zidani sčit in napadajo uro za uro, dan za dnem in noč za nočjo živo mejo cesarskih bramborcev, plinajo kakor pobesnela črna povodenj ob njihove prsi in odtekaajo odbiti, gubeč se v labirintu rovov, ki jih z desne in leve varuje pred izpadi izbrana vojska janičarjev, a ne obrani odpredaj. Kara Mustafa oblega mesto po načrtu. Pobegli kapucinec Ahmed Bej mu je napravil načrte. Stopnjema uspeva obleganje paši, stopnjema usiha odporna sila mestne posadke. Nasip — kontreskarpa s palisadami — je padla, Turki imajo dohode ali descente v jarek, podkopali, razbili in zavzeli so ravelin med imenovanimi bastijama, pognali so mine globoko pod bastije in zid. 4. septembra popoldne so odprli za šest sežnjev zunanji del Grajske bastije, 6. septembra ob eni popoldne pa 24 čevljev debeli zid ob Löbelski. Stresli so vse mesto do temeljev, napadli in se odbili. V devetih vzporednih rovih rijejo dalje pod mesto. Vsako uro, vsako minuto morejo pognati še ta del v zrak. Grof Rüdiger Starhemberg maši vrzeli z zasilnimi palisadami in je pripravil verige, da zapre za poulično obrambo ceste z njimi. Kar bi držalo in morda vsaj konjenici pot zaprlo. Sicer hrope mesto v zadnjih vzdihih. Rake.e s stolpa svetega Štefana kličejo že od 27. avgusta vsako noč na pomoč. Vojsko uničuje griza in slabí pomanjkanje, ki ga delajo peki in mesarji, ki strašno dražijo. Meščani (in čevljarji so tudi med njimi, percat crepida!), za hrbtom Kaplifevim in Starhembegovim, bi se radi predali na milost in nemilost. Usihajoči borci pa stoje, zvesta cesarska vojska, hrvatski graničarji, Čehi, Stajerci, Kranjci in gorjani Nemci, plemeniti Francoze, mrki severnjaki in vedre kompanijice šolarske, ki pod Marijinim praporcem s šolskim geslom: Zdrava, sveta Katarina! izpadajo, polegajo in umirajo z neugaslim zanosom čistih oči in vedrega srca...

1. prizor:

Tolmeiner (kakor mrka straža na utrdbi »Maček«. Zdjajpzdaj se prestopi za nekaj korakov, se nagne preko ograje, gleda in oprezuje podse, stopi k topu, oname ob dogorevaajočem netivu novo, se ozračna in stoji mrko in mirno kot kip).

Sapla (leži pod utrdbo, vzdihne in mrmra v sanjah in polsnu. Meseč, ki mu odnekod sije izrazito samo v obraz, odkriva kaj upalo lice, da bi človek ozkliknil zgrozivši se, meneč, da vidi mrliča).

Semenič (v sredi, naslanjaje glavo v dlani, s komolci uprtimi v kolena. Toplo, razplakano): Katarina, sladka deklica! Angel varuh vse lepote čuvaj tvoj sveti pokoj! Katarina! Ali te bom videl še kdaj? (Vzdihne, zlekne sam vase in se tresne kakor v pridruženem joku.)

Klasiber (tiho z desne mimo ogala. Se približa Semeniču, ga motri in se mu dotakne rahlo ramena. Toplo): Brat Jurij Gabrijel, jočeš se!

Semenič (živo): Jaz?

Klasiber: In če se! Ni te treba biti sram. Boga zahvali za to sladko nočno roso! Kakor v osušeno prst pada blagodejno na srce.

Semenič (opravičevaje se): Zadremal sem bil. V sanjah sem bil v Ljubljani, Na Starem trgu. Nič ne vidim, a slišim zdajci njen sladki, predni glas. »Kako smo košati, še poznamo se ne več!« Iako živo! Kakor da je bilo res. Kakor da je bila tu! Kar vonj po njej se je razlival ob meni, ko sem se prebudil. (Nestrpno.) Kamen si, če te ne bi prevzelo.

Klasiber (togo): Nisem kamen, prevzelo bi me. Zato pa dejal, da se ne stramuj solzá. (Sede k Semeniču.)

Semenič (se dvigne): Da bi vsaj po zvezdah poznal, kod mi je gledati proti Ljubljani.

Klasiber (dobrohotno): Kar preko turškega tabora poglej mimo Kare Mustafe na Trautsonovih vrtovih ob rdečem dvoru!

Semenič (pokaže z roko): Tod? Nikoli se ne bom prav spoznal v tem mestu in svetu. (Zamahne z roko.) Kje si hodil? (Sede.)

Klasiber: Malo po mestu sem šel in v lazaret pri škotih. Strašno trpijo ljudje!

Semenič: Nobena rana ni prijetna.

Klasiber: Ne mislim ranjencev; gledal in poslušal sem meščane. Strah jih jaše. Kolnejo grafa Rüdgerja, Kapliha in cesarja, da je že zadnje in se vdajamo.

Semenič (trpko): Svoja! Pekl in mesarji. ki nam kri pijó! Meščanje, čevljarji, kakor v Ljubljani! Crepida...

Klasiber: Ali je vredno, da se jadiš? Umej jih, pa je. Za peč in mesnico se bojita mokar in sekavec, če ne bi morda vsaj njima prizanesel janičar. Tako je bilo in bo.

Semenič (še bolj trpko): Zato pa, naj je bilo in bo: pereat crepida!

Tolmeiner (z ošine): Tiho! (Klasiber in Semenič utihneta, posluhneta.)

Semenič: Onstran (pokaže čez palisade) šumi v rovih.

Klasiber (leže in prisloni uho na tla): Ni onstran, tu spodaj so! (Se dvigne.) Devet rorov imajo, sem čul mimogrede v mestu.

Semenič: To se pravi, da se bliža konec. Le kdaj bo —

Klasiber (zmiigne z ramami): Jaz čakam vsak trenutek. (V sakdanje.) Tu zadaj bi videl. Starhemberg zapira ulice z verigami.

Semenič: Z verigami?

Klasiber: Seveda. Da bodo vsaj konjenici pot zavrle. (Molk.)

Semenič (trpko): Mimo tebe in mene in nas vseh! Mar mi! Da bi le že bilo! Do grla sem sit!

Klasiber: Zato pa si hotel biti vojak! Ne veš? Bodi kakor štor, čakaj, čakaj, čakaj! Ali si šele zdaj spoznal, kaj prav za prav ubija v vojni?

Semenič (togo): Do grla sem sit! (Molk.)

Tolmeiner (po lestvi z utrdbe, tiho): Bog! Le dremajta! Moj strel vaju zbudi, ko bo čas.

Klasiber: Ali se pripravljajo, da bodo napadli?

Tolmeiner: Vrag jih jaši! Jaz na njihovem mestu bi.

Semenič (rahlo porogljivo): Pa zato zapuščaš baterijo?

Tolmeiner: Bogme, ne! Le netivo mi pohaja, moram tu tja na pósito. Za dva trenutka čestopita namesto mene gori. (Pokaže na utrdbo.) Je manj zatohlo kakor tu doli.

Klasiber: Hódi brez skrbi! (Se dvigne, gre na utrdbo. Semenič za njim.)

Tolmeiner: Hvala, prijatelj! (Gre na levo.)

2. prizor:

Semenič (na »Mačku«, tiho, sproščeno): Saj se bo kmalu svitalo!

Klasiber (podobno, a tajinstveno togo): Če bomo dan doživeli in videli sonce vzhajati.

Semenič: Kaj sonce! Svojo ljubo deklico bi videl še enkrat rad.

Klasiber (prizanesljivo pikro): Moli, kakor jaz Marijo Ano! Imel boš svojo srečo, kakor si hotel nekoč v Ljubljani.

Semenič: Kaj sem hotel?

Klasiber: Lahkomiselni bahač! Z njenim imenom na ustnicah umreti! Ne pomniš?

Semenič: Pomnim. A to je daleč. Tam doli, deš, mimo cerkve, ki edina še stoji sredi v Turkih?

Klasiber: Mimo cerkve. (Posluhne.) Tiho! (Se nagne čez rob.) Nič ni. Prepelco sem slišal. Uboga žival! Le kje še najde prostora za gnezdo! (Molk.)

Semenič (iz svoje misli in žalosti): Dejal si, da moliš. Ave Maria Anna! Vem. Brat! Ob tvoji molitvi sem se naučil še jaz!

Klasiber: To je lepo, Jurij Gabrijel!

Semenič: In prav! Katarina in Marija ste si kakor sestri. Druga ob drugi ste bili pri birni. Še k poroki bi stopile skupno! Na lastna ušesa sem slišal, ko ste se nekoč tako menili. Sestri ste, lej, kakor sva si midva brata!

Klasiber: Tiho! (Poslušaj.) V šotorih se budijo k molitvi. To so spahiji.

5. prizor:

Tolmeiner (s težkim bremenom): Tukaj sem spet! Pomagajta mi vzdigniti!

Semenič: Kakšno netivo pa vlačiš? (Pomaga vzdigniti na utrdbo.)

Tolmeiner: Ni netivo, so krogle! Izposodil sem si jih po vrhu.

Klasiber: Dobri ljudje! Ali so radi dali?

Tolmeiner (zasoplo, na utrdbi, vedro): Nisem vprašal.

Klasiber: Tat!

Tolmeiner: Smo pač v vojni. Če bi le vedel, kje bi bilo tega blaga kaj več vzeti. Pa ne vem. Zdaj pa z bogom in hvala! Spim in stražim rad sam.

Semenič: Pa spi in straži! Kadar pa streljaš, odskoči! Sodniku v Kranju je nekoč tako cesarsko orožje glavo odneslo.

Tolmeiner: Ne streljam za parado; mi je menda ne bo, (Klasiber in Semenič se vrmeta z utrdbe.)

Semenič: Ta se je pozno našel, a ko se je našel, je bil pri priči vojak brez vsake šole in vaje.

Klasiber: Ali si se ti učil? V glumi o osvobojeni Betuliji? To pač!

Semenič: Betulija? Česa me ne spomniš! (Navaja.) Firma stas Bethulia! Fide coclo: non peribit ulla spes Tonante nixa... (Toplo.) In najini deklci... (Vzdihne.) Kje so časi! (Molk.) Ti! Ta Tolmeiner mi je res všeč. S kmetov je. Tlako je delal, pa se je sam prebil v šole, si priboril pošten kruh, bil prvokrat v življenju sit, našel pot, da bi mogel še više, pa se zagledal v mojo vihravost, in huuj! zavrgel kruh, lenobo in lepo žensko... Le kako bo končal? Po sili se mi hoče smiliti.

Klasiber (navede podobno kakor prej Semenič, a togo, kakor da ne veruje): Non perit, qui se Tonantis dat regendum dexteræ...

Tolmeiner (od zgoraj): Tiho! (Molk.)

Semenič (čez čas): Ne misli! Smili se mi ne, občudujem ga pa. Prvi naš rov je pognal pod turški. Z nožem med zobmi, pa kakor jazbec pod zemljo! In ko se je vrnil, se je turška kri natekla ob njem iz obleke.

Klasiber: Ne zametuj se in ne zavidaj! Tvoj posel so bile granate. Svoje ime si dobil po njih — Mordschlagstudos.

Semenič: Mordschlag. Numno ime! Jabolka sama pa so bila čedna! Žal, da so prehitro pošla. (Sam na leni.) Kaj pa to?

Klasiber: Verige razpenjajo. Saj sem povedal.

Semenič (trenutno, trudno): Za zadnje. Mar mi. Sit sem! (Leže.) Spal bom.

Klasiber (trudno): Saj ne boš, Jurij Gabrijel!

Semenič (nestrpno): Pusti me, bejaški Janez! Saj je rekel Tolmeiner, da nas bo že pravi čas predramil njegov strel. Spal bom.

Klasiber: V božjem imenu! Če moreš. (Se dvigne, hoče iti.)

Semenič (vstane, gleda za njim): Če nejevoljen nisi zaradi bejaštva, ki ga tajiš med nami Kranjci. Pa ostani! Ne bom spal.

J. Plečnik, Čebelnjak

Klasiber: Ne moreš! Ne dajo misli, ki se gnetejo, da glava boli!

Semenič: Kaj misli! Srce ne da! (Nekaj trenutij molk. Svobodno.) Janez, hvaležen sem ti!

Klasiber: Meni? Počemu?

Semenič: Oči si mi odprl. Ti prvi! Pa če bi to povedati znal.

Klasiber: Kakor čutiš, tako reci! Morda te bom umel.

Semenič: Prav! Če je ta jutranja ura moja in tvoja zadnja, ali če je le moja zadnja —

Klasiber (trudno): Bog ti preloži, brat! Zaradi Katarine, otroka ljubkega.

Semenič (zanosno): Res, o Katarini bom povedal. A ti ji ne reci otrok. Angel je, cvet, ki mu človek blizu ne sme, še v mislih ne, še v ljubezni ne! Potrdi mi, da je nisem vreden!

Klasiber: Dokler jo boš tako ljubil, si je vreden. Kaj si očitaš?

Semenič: Vse.

Klasiber: Svojo nekdanjo študentovsko objestnost? Tisto malo nerednosti?

Semenič (bridko): Vse, sem rekel. Ti pa ne dajaj nedolžnega imena zablodi mladeniški! Potolaži ali pa obsodi! Poznaš me. Ali sem vreden?

Klasiber: In če ne bi bil, in če te Katarina ne bi ljubila, po tem spoznanju v sebi, Jurij Gabrijel, ki si ga zdaj izpovedal, vreden si in Katarina ti je hvaležne ljubezni dolžna.

Semenič: Ali bi mi odpustiti mogla, povej!

Klasiber: Mar nisi viteški? Kakor patron tvoj sveti Jurij? Tolmeiner je rekel tedaj, da se gre umivat. Tudi ti si v krvi in vojni vse pege omil. Lep si in dostojen kakor tvoj drugi patron nadangel Gabrijel.

Semenič: Zanesenjak, božje skruniš? Moliš? Ti umeš, jaz bi le slavil, da me srce ne bi bolelo. Salve dulcis Catharina!

Klasiber (kot za odgovor): Ave...

Šapla (budeč se iz sna): Virgines fuerunt nunc at exuerunt cum pudore florem...¹ Prekleta

¹ So device bile, pa so izgubile, ker jih sram ni bilo, cvet.

nagla Katarina! (*Vstane, hitro mimo odra na levo.*)
Noben biring ne poja tako, perikula in mora, kakor je rekel Blaž Taškar. (*Izgine, vzdihuje slšno.*)

Tolmeiner (strogo): Tiho!

Klasiber (bridko): Benediktovd odzdrav na najino molitev.

Semenič: Duša vipavska, ohlapna! Brez hitre smrdil!

Klasiber: Mar je še šolar? Pusti mu robotost! Vojaku pristoji in vojak je. Še bolezen ga ni pregnala z obzidaja!

Semenič: Ne boj se zanj! S pesmijo in vinom se bo že prebil, čeden pa ne bo nikoli. Čuj šemo, poje.

Šapla (zadaj, hripavo): Es steht ein Schloß in Cesterreich ... Fej, ali je to kakšna pesem? Pa nemška vina! Zavrrelca! Benedicite! In parady-sum deducant te angeli! — Brrr ...

Tolmeiner (nestrpno): Mirno!

Šapla: Čujem in ponavljam: Katarina, mirno! (*Se vrne na oder. Zaujno brbljavo.*) Niti pol ure ne da spat, pa sem tako lepo sanjal, da sem v Ljubljani na Poljanah pri krčmarici Anastaziji. Hudič, že spet me žene! (*Beži na desno za oder.*)

Semenič (břidko): Saj je kar smešen, odkar je svoje dobil in desno uho izgubil.

Klasiber: A devet zlatov je uplenil in v prislo-vice bo živel, da izpadimo po turško zlato.

Semenič: Mar mu zavidam?

Šapla (poje trudno, vedro): Mar nisem se ti pridušil, — da sem do grla sit? Lajdra nečedna!

Semenič (živčno): Do grla! (*Molk. Videti je, da je Tolmeiner planil, pograbil goreče netivo in stopil k topu. Strel.*) Hvala Bogu! Prebili smo tegobo! (*Živahno gibanje vzdolž kurtine.*) Dani se! Brat Janez! Solnce bo vzšlo, Ali ga bova še videla?

Šapla (prihiti): Grof Rüdeger, fanta!

Klasiber: Leopoldus, nared sem!

Šapla: Wein und Gesang, jaz tudi!

4. prizor:

Tolmeiner (naglo z utrdbe).

Grof Rüdeger (z dijaškim stotnikom, rektorjem dr. Altmannom): Welche Batterie, Magnificenz?

Altmann: Bollwerk Katze, Excellenz.

Rüdeger: Wohl! Scharf, verlässlich.

Tolmeiner: Nur treu.

Rüdeger: Wohl! (*Altmannu.*) Kompagnie?

Altmann: Unterland, Krainer.

Rüdeger: Brav! Nur stark gelichtet.

Semenič: Ohne Selbstverschulden.

Rüdeger: Weiß! Gott und Kaiser werden lohnen.

Šapla: Sterben gerne ohne Entgelt.

Rüdeger: Dreimal brav! Wünschen noch was?

Tolmeiner: Munition.

Rüdeger: Eure Zusage, Magnificenz!

Altmann: Unmöglich, Excellenz! (*Gresta na levo.*)

Tolmeiner (naglo na utrdbo).

5. prizor:

Šapla (sodeč o Starhembergu): Dreimal brav, je rekel. Mož ve, kar vidi, in je res prvak. Le v ude ga ni nič. Saj bi ga z ljubljanskim učiteljem Jeronimom zamenjal, če ga ne bi tako poznal, kakor ga.

Semenič (nestrpno): Ne spominjaj me Ljubljane! Zdal bomo za Dunaj umirali. (*Hrup za palisadami, kriki: Alah, Hu! Vržež na kurtini. Napad.*)

Klasiber: Zmaga ali smrt! Solncu naproti, bratje! (*Zoon s stolpa sv. Stefana.*)

Semenič: Zbogom, brat! In če se ne vidimo več —

Klasiber: Z njenim sladkim imenom na ustnah — (*Na levi je videti boj. Turki se pno čez palisade. Kriki, klic: Succurs! Herre Christus, hilf!*)

Šapla: Na pomoč kličejo! Tu smo! (*Na levo.*)

Klasiber (objame naglo Semeniča): Zbogom!

Semenič (podobno): Brat, Bog te hrani! (*Pokaže predse na palisade.*) Prihajajo!

Klasiber (stopi k palisadam): Za meno! (*Tu prhne ognjeno tik pred njim. Mina je orгла zadnjo utrdbo, da je zazijala strašna odprtina.*)

Semenič (se vrže v boj proti prodirajoči temi janičarjev. Še enkrat puhne ognjeno in obsveti v ozadju v belih oblačilih turške spahije, pročeže velike loke.) Salve sponsa Catharina!

Klasiber: Ave... (*Ko je puhnil naboj v drugo, ga je orгла kakor ploskoma nazaj. Opoteka se, pade oznak, z rokami stegnjenimi, kakor položen na križ. Zastor. Takoj nato sprememba.*)

6. prizor:

(*Zastor se dvigne. V topli jutranji luči ležijo strahotno podrtje palisade in razvaljena kurtina. Zamolklo šumi boj onstran podrtin. Klasiber se giblje, ostaja in omahne nazaj. Vse obliče mu je ena sama strašna rana. Z obema rokama se je prijel za glavo, jo vidno dviga z dlanmi, obrača, kakor da nečesa v višavi trudoma išče in ne najde...)*

Semenič (preko razvalin s turške strani, lep, zmagovit. Se sklone nad Klasiberja): Brat Janez Krstitelj! Živiš! Pa smo le zmagali! S solncem vstajamo!

Klasiber (zmeden): S solncem? Saj je še noč!

Semenič: Kri ti je zalila oči, da ga ne vidiš. Obriši kri!

Klasiber (si gre z roko preko čela): Ne vidim.

Semenič: Ne vidiš? Čakaj, umijem te! (*Stopi na desno, zajme od nekod vode, morda iz posode, pripravljene, da iz nje gasijo v mesto udarjajoče izstrelke.*) Daj, brat! (*Se sklone nad Klasiberja. Zavpije.*) Jezus! Tvoje oči, brat...

Klasiber (trudno do smrti): Moje oči... (*Vstane, se vpravna naravnost v solnce, pade trpko kakor izpodsekan. Boben.*)

Zastor

PROSVETNI DEL

J. Plečnik, Knjižnica na Hradčanih

Pregled novejšje ukrajinske književnosti

M. Lubynečkyj-J. Sedivý

Moderne smeri pred svetovno vojno

Ko je realizem v 80ih letih dosegel v ukrajinski književnosti svoj vrhunec, so se že začele javljati moderne smeri, ki so se med tem razvile v ostalih evropskih literaturah. Zmagajo pa so si priborile le polagoma, tako da je realizem obdržal poleg njih svoje mesto vse do svetovne vojne. Večina književnikov si ne more takoj izbrati izvestne moderne smeri; začnjenjavo navadno z realizmom in šele pozneje preidejo v moderne struje. Za razvoj moderne ukrajinske književnosti je odločilnega pomena vznik literarno znanstvene revije »Literarno-naukovyj Vistnyk«, ki ga je leta 1898 začel izdajati v Lvivu vseuč. prof. Myhajlo Hruševski. Ta časopis je zbral okrog sebe mlajše pokolenje pesnikov

in pisateljev, požlahtnjeval okus pisateljev in čitateljev in z mnogostevilnimi prevodi iz tujih književnosti seznanjal ukrajinsko javnost z najnovejšimi umetninami svetovne literature. Ukrajinska knjiga se na tak način približuje ostali evropski književnosti po svoji vsebini in umetniški obliki.

Med vsemi predvojnimi modernimi smermi se ponaša z največjim številom pisateljev simbolizem, ki mu služijo najbolj nadarjene osebnosti mlade literarne generacije. Uvedla ga je v ukrajinsko književnost pesnica Larysa Kosačeva-Kvitkova, znana pod pesniškim imenom Lesja Ukrajinka (1861—1915). Prve zbirke njenih liričnih pesmi, »Na krylah pi-senj« (Na krilih pesmi), »Dumy i mriji« (Dume in sanje) in »Vidhuky« (Zvoki), spadajo sicer k realistični smeri, vendar pa že kažejo znake prehoda v simbolizem. Ukrajinka biča v teh pesmih otopelost, naivnost, mlācnost in oportunitizem starejšega ukrajinskega pokolenja. Ne veruje, da bi bila mlajša generacija sposobna za čine, ki so

potrebni domovini. Četudi ji sodobne razmere ne dajejo nade na osvobojenje zasužnjenga naroda v najkrajšem času, vendar ne jadikuje o usodi svojega ljudstva, kakor je bila to navada starejših realističnih pisateljev. Lesja Ukrajinka vzbuja narodno zavest, zahteva namesto praznih besed delo za narod in propoveduje sovražstvo do narodnih in gospodarskih zatiralcev. Sovražstva ne smatra za greh, ampak za dete velike ljubezni. Po njenem mnenju zna sovražiti samo tisti, ki zna strastno ljubiti. Za svoj narod hoče boja, a ne boja z ljubeznijo, krotkostjo in ponižnostjo. Sovražstvo do sovražnikov ukrajinskega naroda, katero se izraža v delih, je tista rdeča nit, ki se vleče skozi vse njene pesmi in vsa njena dela. V poznějšíh letih se še bolj peča z razširjanjem takih svojih naukov. Simbolistična oblika ji je zato posebno dobrodošla. Dočim se je v mladosti izražala njena umetnost v lirskih pesmih, se je Lesja Ukrajinka pozneje posvetila skoraj izključno drami in pa dramski pesnitvi, ki jo je uvedla v ukrajinsko književnost. Snov zajema iz grške, rimske, egipčanske in judovske zgodovine, ali pa tudi iz tem, ki so skupne večini evropskih književnosti, n. pr. Tristan in Izolda, Don Juan itd. Le redko črpa iz narodnega življenja. Tuja snov ji je vedno samo zastor, da pod njim tem laže odgovarja na pereča vprašanja ukrajinskega življenja.

Filozofična vprašanja in konflikt med platonsko in telesno ljubeznijo tvori ozadje njene dramske pesnitve »Isolda« in drame »Lisova Pisnja« (Godzna pesem). Drama »Kaminnyj hospodar« (Kameni gospodar) riše nasprotje, ki nastane med svobodno ljubeznijo in težnjo po visokem socialnem položaju. Močna osebnost, ki daleko nadkričuje svojo okolico, otopela meščanska družba in njihovi medsebojni odnosi se nazorno zrcalijo iz dramske pesmi »Na rujinah« (Na razvalinah) in iz drame »U puščic« (V puščavi).

Iskanju brezskrbnega ugodnega življenja in odpadu na zmagovalčev stran je posvečena najboljša drama in zadnji spis Lesje Ukrajinke pod imenom »Orgija«. Ta drama predstavlja konflikt dveh civilizacij, rimske ali civilizacije zmagovalcev, in grške ali civilizacije premagancev. Rim izkorišča Grčijo, uničuje njeno gmotno blagostanje in duševni razvoj ter ji počasi pripravlja smrt. Strasten nasprotnik Rima je pesnik Antej, ki noče služiti zmagovalcem, čeravno mu njegova siromašna domovina ne more nuditi niti slave niti kruha. Ko pa gre iskat slave njegova žena, pruhla plesalka, jo Antej ubije, nato pa prebode samega sebe in umira z besedami: »Priatelj, dajem vam dober zgled v posnemanju!»

Poganski misticizem presinja dramo »Kasandra«. Kakor Ukrajinci nečejo tudi Trojanci slišati resnice, ker se je boje. Vedeževalka Kasandra vidi bodočo žalostno usodo svoje domovine, a je ne more preprečiti, ker je njeni rojaki ne poslušajo, ampak jo celo končno proglase za umobolno.

Temeljni motiv vsega pesniškega in pisateljskega delovanja Lesje Ukrajinke je boj proti krščanstvu. Pod plaščem pravoslavnega krščanstva se je

skrivala za ruske strani velika nevarnost ukrajinskemu narodu, a Poljaki so svoje imperialistične težnje napram Ukrajincem zakrivali v katoliško krščanstvo. Lesja Ukrajinka misli, da so njeni rojaki tako otopleli in pasivni zato, ker se drže krščanstva, ki uči krotkost, ponižnost in ljubezen do sovražnikov. V njenih dramah nastopajo proti krotkim kristjanom vedno energične osebnosti, ki jim je bog narodnost; iz takega razmerja nastaja konflikt, ki se konča s smrtjo aktivnega tipa kakor na primer v dramski pesnitvi »Oderžymaz« (Trpin), ali pa z odpadom od krščanstva kakor n. pr. v dramskih pesnitvah »Katakomby«, »Advokat Martijan« i. dr.¹

V delih Lesje Ukrajinke se spaja skrajni individualizem z duševno aristokracijo. Noben ukrajinski literat razen Ševčenka in Franka ni bil tako samorasel in izviren kakor Lesja Ukrajinka. Po svoji izobrazbi visoko nadkričuje svojo okolico. Po pravici prištevajo Lesjo Ukrajinko k največjim mojstrom ukrajinskega sloga in jezika.

Glavni predstavnik simbolizma v Galiciji je Vasyl Stefanyuk (*1871), eden izmed najboljših ukrajinskih novelistov in miniatristov. Vse njegove novele so kratke slike iz gališkega kmetijskega življenja. Je to prava zbirka portretov bednega življenja ukrajinskega ljudstva. Popolnoma v simbolističnem duhu je napisal samo nekaj novel, n. pr. »Doroha« (Pot), v večini pa simbolistična smer prevladuje nad realistično. Pisatelj nikjer ne stopa v ospredje in ne daje svoje sodbe o tem, kar pripoveduje mirno, lakonično in hladnokrvno. Posebno mikavno daje Stefanyukovim spisom pokutosko narečje (med Dnistrom in Prutom). Večina Stefanyukovih novel je prevedena v skoro vse evropske jezike.

Za Stefanyukom ne zaostaja Myha jlo Jackiv (*1875). Svoje književno delovanje je začel z realističnimi pripovedkami, kjer z ironijo in jedkim sarkazmom opisuje vojaško življenje. Nato je polagoma priplul v naturalistično smer. V to dobo spadajo njegovi romani iz družabnega življenja, kakor n. pr. Bliski, Ogenj gori in zbirke novel »Adagio consolante«, »Povest o prstanu, Črna krila in Smrt boga. Kmalu pa se je od naturalizma obrnil k simbolizmu. V prvih zbirkah simbolističnih novel se peča s svojo okolico; zlasti je rad slikal zaslepljenost ljudskih množic in reagiral na njihov »podli egoizem«. Pozneje prehaja Jackiv k slikanju človeškega notranjega življenja in se pri opisanju zunanjega sveta omeji čim najbolj na tisto stopnjo, ki je nujno potrebna za razumevanje duševnih doživetij. Kot pisatelj, ki se peča predvsem z duševnim življenjem, je Jackiv najhujši sovražnik vseh ovir, ki onemogočajo duhu svobodnem razvoju. Ker pa se zahteva po popolnoma svobodnem razvoju duha ne da vedno uresničiti,

¹ Njeno sovražstvo do krščanstva je v veliki meri zakrivilo dejstvo, da je živela med pravoslavniimi Ukrajinci in bila sama vzgojena v pravoslavni veri. Dočim so bili ukrajinski grškokatoliški duhovniki veliki narodnjaki, je bila pravoslavna ukrajinska duhovščina slepo orodje ruskega imperializma, kar je v veliki meri še danes. (Opomba prevajalca.)

zato se v njegovih novelah muči človeški duh, ki vidi kontrast med tem, kar bi človek mogel postati v ugodnih razmerah, in med tem, kar v resnici je. Pri težavnem poslovanju človeške notranjosti zaide Jackiv često v skrajnost in tako so nekatere njegove novele, kakor n. pr. »Adonaj i Berbera«, nerazuljčljivi književni hieroglifi.

Evropskemu simbolizmu se je med vsemi ukrajinskimi pisatelji najbolj približala pisateljica Olga Kobyljanska (*1865), rodوم iz Bukovine. Velik vpliv je imel na njo Nietzsche s svojo filozofijo o nadčloveku, kar se opaža že v njenih prvih romanih »Ljudyna« (Človek) in »Carivna« (Carica). Kobyljanska opisuje v teh delih ženske tipe, hrepenče po lepoti, slika njihov »aristokratizem duha«, ki se skuša dvigniti nad trpljenje vsakdanjega življenja in nad »otopelce ter podle duše mase« in vzleteti bogve kako daleč v svet nadzemskega in nadčloveškega uživanja. Vsi junaki v delih Olge Kobyljanske so aristokrati duha, ki se hočejo približati idealu nadčloveka ter se ne menijo za ljudske množice, ker so si sami sebi namen. Tej ultraindividualistični filozofiji v spisih Olge Kobyljanske pa manjka trdnih temeljev, ker ti aristokrati duha v ničemer ne prekašajo ljudi iz ljudskih množic, ki jih tako zaničujejo. Če je sploh kaka razlika med njimi in zaničevano maso, je v tem, da so aristokrati duha zaljubljeni v lepoto. Takih tendenčnih spisov je napisala Olga Kobyljanska celo vrsto. Najbolj znani so med njimi: »Krotkost«, »Poety«, »Zebračka« (Beračica), »Maty boža« (Mati božja), »Pid holmym nebom« (Pod širnim nebom) in »Improhlyu phantasiae«. — Takih nedostatkov pa ni v njenih prekrasnih opisih prirode, ki so pravi biseri ukrajinske proze. Posebno se odlikujejo romani: »Bytva« (Bitka), »Na poljah« (Na poljih), »U Sv. Ivanu« (Pri Sv. Ivanu).

Ljudmyla Vasylevska, bolj znana pod psevdonimom Dniprova Čajka (*1861), se je proslavila s svojimi pesnimi v prozi. V njih je ustvarila poseben genre simboličnih slik, ki pod zunanji realnimi črtami skrivajo globoko in bogato vsebino in nekatere tajinstvene odnose med dogodki v prirodi in človeškem življenju. Med njenimi spisi se najbolj odlikujejo povesti »Spački« (Spačkovi), »Myš« in »Plavni horjatj« (Trstje gori).

Ostale manj važne simbolistične pisateljice nadkrijuje Spyrydon Čerkasenko (*1876), ki si je pridobil slavo zlasti s svojo dramo »Kazka staro mlyna« (Pravljica starega mlina), kjer je obdelal moderne oblike življenja v kapitalistični družbi in boje kapitalizma s starodavnim življenjem v ukrajinskih stehap. Temeljna ideja je boj med starim in novim. Na tem konfliktu med starim in novim, kjer podleže staro, temelji cela vrsta krasnih njegovih slik ukrajinske bodočnosti.

Ukrajinski impresionizem ima malo pristašev. Glavni predstavniki te smeri in prava veličina moderne ukrajinske književnosti je Myhajlo Kocjubynskij (1864—1912). Svojo književno delovanje je začel z manjšimi povestmi iz ukrajinske vasi v realističnem duhu. Držal se je etnografično-realistične smeri, ki jo

zastopata zlasti Ivan Levyckij in Panas Myrnyj. Take povesti so n. pr. »Divji zakon«, »Čipovjaz« (Mlatič), »Dlja zahajljivo dobra« (Za občini blagor), »Vidjma« (Čarovnica) i. dr. Kmalu pa Kocjubynskij opusti realistično smer, kar je videti iz novel »Pojedynok« (Dvoboj) in »Ljabčka« (Ljubica), ki spominjata na Čehova in Andrejeva. A tudi tega kolebanja med simbolizmom in naturalizmom ni dolgo vzdržal. Na pravo pot so pripeljali njegovo umetniško ustvarjanje šele pisatelji Knut Hamsun, Schnitzler in Garborg. Pod njihovim vplivom preide Kocjubynskij k impresionizmu in šele sedaj se je v polni meri pokazala njegova nadarjenost in umetnost. Intimno življenje človeka in harmonija med človekom in njegovo okolico tvorita glavno vsebino impresionističnih novel Myhajla Kocjubynskega. Najbolj popularne take njegove novele so: »Fata morgana«, »Intermezzo«, »Na kameni«, »Cvit jablunice« (Jablanov cvet), »V putah šajtana« (V satanovih okovih) in »Posel od črneho cara« (Poslanec črnega carja). V tej tretji dobi umetniškega ustvarjanja so njegovi spisi polni mojstrskih slik in jih prevečajo nežna in globoka čustva. Vedno bolj in bolj pa začne dejanje stopati v ozadje, a v tem večji meri prevladujejo slike, tako da so njegova zadnja dela podobna akvareloom.

Izmed važnejših ukrajinskih pesnikov je impresionist tudi G. Čuprynka (1879—1921), ki je izdal nekoliko svojih pesniških zbirk. Največji uspeh so dosegle zbirke: »Meteore«, »Uragane« (Veter), »Kontrasty«, »Lyčar same« (Vitez sam). Vrednost in sila njegovih pesmi temelji na bogstvu zvokov in barv, ki človeka takorekoc očara.

K ukrajinskemu naturalizmu se prišteva zelo plodni pisatelj Volodymyr Vymyčenko (*1880). Prvi njegovi spisi so izšli na začetku XX. stoletja. V njih se jasno zrcalijo takratne ukrajinske razmere, ki so v zvezi z revolucijo leta 1905. V celi vrsti svojih spisov se peča z življenjem delavskega stanu, kakor v povestih: »Holota« (Nižje ljudstvo), »Krasa i syla«, »Kontrasty«, »Bytva«, »Zaručynny« (Zaroka). Vymyčenko je socialističen revolucionar in pesnik proletarijata, ki dovršeno opisuje ne samo socialna, temveč tudi psihološka nasprotja. A ta energični ton njegove prve pisateljske dobe se hitro menja, zakaj nesrečni konec revolucije leta 1905/6 in kruta reakcija, ki ji je sledila, sta imela odločilen vpliv na njegovo nadaljnje delovanje. Pisatelj je videl okrog sebe težavno in mukopolno življenje; ljudje, ki so živo sodelovali v revoluciji proti ruskemu carizmu, so pokazali svojo pravo podobo, polno malenkostnosti, bojazljivosti in nesposobnosti za nadaljnje boje za narodne in socialne ideale. Vymyčenko je postal neke vrste nihilist, ki mu ni nič sveto in podira vse, kar je starega, ne da bi imel načrt za novo zgradbo. V tej dobi širi Vymyčenko novo moralo, moralo rušenja in »čednosti s samim seboj«, ki jo propoveduje zlasti v romanih in novelah: »Memento«, »Bazare«, »Brehnja« (Laž), »Ščabli žytlja« (Stopinje življenja) in »Čestnost s soboj« (Čednost s samim seboj). Ko pa se mu je ponesrečil poskus, da bi namesto stare morale postavil svojo, ubere tudi v pisateljevanju drugačno

Adagio assai

žalne pogrebne koračnice — tudi heroj mora skloniti glavo pred usodo! Tretji stavek je po značaju Scherzo in kontrast prejšnjemu s svojim $\frac{3}{4}$ ritmom, baš tako je Finale lažje vrste zaključek: razlagачi vidijo v njiju vrvenje vojakov v taboru in vrnitev vojske domov...

Peta simfonija je zgrajena na temle glavnem tematu:

Allegro con brio ($\text{♩} = 108$)

za katerega simbolni pomen slučajno vemo iz ust avtorja. (»So klopft das Schicksal an die Pforte des Lebens.«) Protitemata:

dihajo morda žalost, upor, bojazen, glavni tema jih prevpija — to je himna usodni temni sili, ki prekrizuje človeški volji pota, krohotajoč se njeni slabotnosti ali kaj podobnega.

Najslavnejše Beethovno delo, Deveto, je Wagner takole razložil. Začetno občutje:

Allegro, ma non tanto troppo, ma poco maestoso ($\text{♩} = 88$)

ki mu daje značaj vibrato basa v praznem kvintnem sozvoju in ki mu je melodika monotono padanje kvintnega motiva, tolmači Wagner kot slikanje skrivnostno snujoče večne praznote, ki je noben svetel žarek ne prodre (drugi trdijo, da gre za Beethovno gluhotu). To občutje nenadoma prekine *ff* prvega in glavnega protitemata:

po Wagnerju pomeni ta plemenito kljubovalnost, ki se bojuje s temnimi močmi, ki človeku ne puste sreče in popolnosti na zemlji. Komplicirana tematika prvega stavka je zopet pesem svetoboljca v Beethovnovem zmislu. Drugi stavek, Molto vivace, ima značaj Scherza in obravnava ritmičen motiv:

Molto vivace ($\text{♩} = 116$)

ki se fugira, kontrapunktira, pestro harmonski preoblači in preoblikuje s svojim ekstatičnim, čutnim ritmom. To je bakhanalichen ples, svetna pijanost, ki jo Wagner tolmači iz Fausta: »Von Freude sei nicht mehr die Rede. Dem Taumel weih' ich mich, dem schmerzlichen Genuß!« Kakor da je boj prvega stavka, ki je končal s kljubujočim tematom, pognal Jaz v obup, da poslej išče pozabe v čutni slasti. Tretji stavek, Adagio, začne s tematom:

Adagio molto e cantabile ($\text{♩} = 60$)

Wagner govori o pomirjenju od obupa, o mehki tolažbi, ki jo daje človeku nebeska narava. Zadnji stavek pa je po svojem pletivu sklep in razvozlaj in rešitev, dosežena na čudovito jasen način. Skladatelju je za najvišjem, kar je hotel izraziti, zmanjkalo tonov; poslužil se je najprej malone govorečega recitativa in nato besede. Kaj pomeni začetni recitativ basov:

Presto ($\text{♩} = 96$)

nas pouči nekoliko dalje beseda, podložena pod isti recitativ: »O Freunde, nicht diese Töne! Sondern laßt uns angenehmere anstimmen und freudenvollere!« Sledi koj tema prvega stavka, ona brezmejna »praznота«. Takoj ji seže recitativ v besedo, kar naj pomeni: »Nicht diese Töne!« Sledi tema Scherza, bakanale. Zopet recitativ »Nicht diese Töne!« Sledi tema Adagia. Zopet klic recitativa: Tudi to ne! Kaj pa potem? Potem pride beseda, orjaški zbor: »Freude, schöner Götterfunken! Seid umschlungen, Millionen, diesen Kuß der ganzen Welt! Ü berm Sternenzelt, Brüder, muß ein lieber Vater wohnen. Iher stürzt nieder, Millionen? Ahnest du den Schöpfer, Welt?«

Jaz se je rešil svoje človeškosti in temne usode in odkril Očeta nad zvezdami, ki mu je vse veselje!

Ta dramatsko-tematični princip, ki sem ga skušal ilustrirati na primerih absolutne, k realizmu nagnjene naturalistične glasbe, je tudi gradbeni princip romantične opere. Opera od Wagnerja do Stravinskega ni nič drugega kakor s petjem opremljena simfonija. Iher se prava drama razvija v orkestru, ki obravnava tematične konflikte. Pevci-igravci na odru spremljajo temata v orkestru. V tako zvani »veristični« operi ima vsak igralec več svojih »vodilnih motivov«, n. pr. v Puccinijevi Toski imamo motiv »zaljubljenega Skarpinja«, dalje »grozovitega Skarpinja« in »umirajočega Skarpinja«. Orkestrski part je pri takšni operi tako prozorno tematično zgrajen na principu vodilnih temat, da bi mogli z zaprtimi očmi povedati, poslušavši orkester, katera oseba je baš nastopila na odru.

Razlika med pravim idealizmom v glasbi in med idealističnim momentom v absolutni glasbi je takšna, da muzicira idealist zato, da izrazi idejo, absolutni glasbenik pa rabi idejo v svrhu dosege čustvenega občutja, ki je več ali manj naturalističnega značaja. Tudi izrazna sredstva Beethovnova so vzeta iz repertoarja naravne empirije, n. pr. ono trkanje v Peti, recitativi v Deveti i. dr., dočim ponekod v tej glasbi odločuje tudi naturalistični ilustrativni moment (Beethovnova Šesta) in se sploh rada družiti s programskimi odlomki.

Glasba brez izvenestetske vsebine

»Čista« glasba pravimo navadno taki absolutni instrumentalni glasbi, ki ne vzbuja nobenih občutij, najsibo ilustracij ali spojinsko-čustvenih, najmanj pa še kakšnih »idej«. Drastično rečeno je to igra tonskih tvorb v usesu prijetni, čutnoestetski formi, ki je zgolj in čisto samosvoj, »ušesni«, zgolj muzikalični estetski svet. Taka glasba nima z literaturo, slikarstvom, dramo itd. nobene skrupnosti. Vsa njena vsebina je takorekoč obenem njena forma: čutno prijetno gibanje, melodična ali ritmična, pestro harmonična ali kontrapunktična igra, v kakršni se pokažejo skladateljeva invencija, okus in arhitektonsko-kompozitorične vrline.

Pri tej vrsti »čiste« glasbe ni ničesar, kar bi bilo treba »razumeti«, »čutiti«, ker ničesar drugega nima na sebi ne za seboj kakor to, kar ti

je prišlo v uho. Primerjal bi jo z ornamentom, arabesko v upodabljaljoči umetnosti, pri kateri pač nikomur ne pride na misel, da bi iskal čustva ali simbola v njej. Te vrste glasba je edina, ki je res dostopna objektivni znanosti, ker je objektivna; racionalistične kleše analize jo zgrabijo vso, dočim popolnoma odpovedo pri iskanju simbolnega pomena najnezadnejšega motiva v realistični, idealistični, z eno besedo, subjektivistični glasbi...

Omenim naj še, da je »čista« glasba »glasba zaradi glasbe«, ki ji ne gre za to, »kaj« pove, nego »kako« zveni, se giblje, torej čisti tip l'art pour l'art — umetnosti znak zelo čutnega, naturalistično-materialističnega časa.

Pravi značaj čiste glasbe, mislim, kaže zelo dobro forma variacij. Skladatelj izbere ušesu prijeten melodičen ali ritmičen motiv in ga »varira«, to je, ga bodisi kontrapunktično, bodisi harmonski, bodisi oblikovno presnavlja, preoblači, preoblikuje v kompoziciji (»rapsodičnega«) tipa ABCDEF itd. To ni nobeno mehanično delo, ampak zahteva okus, fantazijo in invencijo. Vzemimo za primer Händlovo passacaglio iz suite VII. (g-mol), ki začne s tematom:

Gre za enostavno čutno prijetno sekvenco ritmično poživljenega melodičnega »pramotiva« štirih taktov, ki se ponovi. Sledi prva variacija, v kateri se tema skrajša na bistvo, akordično opredeli in spremlja z general-basom, ki ima zopet sekvencen motiv:

Nato sledi figurirana predelava v monodičnem zmislu in v čisti sekvenci:

V tretji variaciji se glasova zamenjata, v četrti pride nebestvena sprememba; bas jame kontrapunktirati, v peti je tema v triolah figuriran in ima akordično spremljavo, v šesti je akordika v visokih glasovih in so triole v basu, v sedmi se tema preoblikuje v skalo v osminkah s pridržki,

v osmem v skale s šestnajstinkami, v devetem se vzlogi basa in diskanta menjata, v desetem gre za preoblikovanje:

in tako gre dalje do petnajste variacije. Sekvenca, zdaljšanje, skrajšanje, obrnitev, potovanje skozi razne glasove, oziroma instrumente, harmonična in kontrapunktična pretolmačenja, torej čisto oblikovne, formalne metode so čisti glasbi v krvi.

Nič drugače često ni v raznih cocchian, in ricercarjih, fugah, plesih, kjer se teme fugirajo, imitirajo, obračajo, kontrapunktirajo, skrajšujejo, zdaljšujejo itd., pri čemer je sekvenca več ali manj vedno zaželjeni cilj in efekt.

I. S. Bach, veliki umetnik fuge, uporablja često temata, ki so, če bi jih raziskoval glede »izraza«, plitev nič:

Itd. Gre za markantne melodične domisleke, ki so izbrani tako, da se dajo lepo imitirati in interesantno kontrapunktirati; venomer se pojavljajo

v glasbenem telesu v vseh mogočih linearnih položajih in se končno »vrtinejo ušes«, da ti »ne gredo več iz glave«. Ni pa to nobena matematika, ampak čutna zmožnost oblikovne inscenacije, ki je menda nihče ni imel v tako genialni meri kakor ravno Bach. »Kaj« tema izraza ali pomeni, to vprašanje najčeste ne obstoja (dasi je baš pri Bachu nebroj izjem), lahko si ga je skladatelj tudi izposodil; glavno je, »kakos« ga je oblikoval! In tu je bil Bach neizčrpljiv; »niht Bach, sondern Meer, sollte er heißen«, je dejal Beethoven. Nemogoče mi je navesti tu vse možnosti oblikovanja melodičnega materiala v čisti glasbi. Naj opozorim le na to, da je v okviru čiste glasbe ritmična plesna panoga morda še najjačje zastopana. Da pokažem primer iz moderne:

(A. Dvořák, Slovanski plesi, V.)

Gre za polko harmonično-homofono usmerjena romantičnega ritmika in vendar je to v bistvu ista »čista« glasba kakor zgoraj. Kratek ritmičen motiv se venomer ponavlja; prvič ima obliko A-dura, že v drugem taktu jo spremenijo v e-mollo, v četrtem je to fis-mol, v šestem cis-mol itd., končno jo zopet v A in tako gre dalje, pestro-koloristično skozi vse tonske načine, dokler ne pride kontrast v intermezzu:

Prepotuje malone vse harmonske preoblikovalne možnosti in se zopet zamenja z začetnim motivom itd., od hipa do hipa preseneča, prijetno draži in zabava uho.

Glasbeniki nekih zelo naturalistično-čutno usmerjenih dob sploh niti niso veliko dali na originalno iznajdbo melodije, ampak so radi prevzemali melodije drugih avtorjev, da so jih po svoje predelavali in obdelavali, v čemer so pokazali svojo oblikujočo fantazijo. Znano je, da

je Bach prevzel dobršen del tematov svojih fug iz repertoarja italijanskih glasbenikov, isto se trdi o Haendlu. — V XVIII. stoletju so slovitim opernim melodijam radi podstavljali religiozen tekst in jih peli v cerkvi: velik del maš iz XV. stoletja je zložen na francosko vojaško melodijo pesmi L'homme armée itd. Vsem tem dobam je šlo za duhovito preoblikovanje danega motiva za uho, kar je čisti čutni interes na glasbi kot l'art pour l'art. Tako, mislim, obstaja »čista glasba« tudi na polju vokalne, celo cerkvene glasbe. Če čuješ »kyrie«, čigar tema je povzet iz operne arije ali iz narodne pesmi, plesa, ga čuješ brezdanje sekvencirati, če čuješ Marijino pesem, ki obdaja iz samih modulacij in katere kantilena zgolj zabava uho, pa absolutno ničesar ne »izraža«, če čuješ mašo z instrumentalno spremljavo, v katere »pikantnih« akordih plavaš ves čas, pa pri tem ne misliš na mašo in Boga, ampak zabavaš svoje uho, je to »čista« glasba, znak čutno-materialistično usmerjene dobe. In ob taki muziki žele čutiš brezdanji prepad, ki loči čisto muziko od korala, čisti čutni materializem-naturalizem od čistega idealizma.

Gregorčič Zamejskemu

Alojzij Res

Kako in kdaj se je pesnik beneških Slovencev Ivan Trinko-Zamejski seznanil s Simonom Gregorčičem, nam bo, kakor upamo, sam popisal. O prisrčnem razmerju med obema pesnikoma, ki ju je vezala sorodna duševnost, govore naslednja Gregorčičeva pisma, edina, ki jih je od obilne korespondence rešil Trinku njegov prijatelj, ko so nemške čete jeseni 1917 udrle preko Kobarida v Laški Videm (kjer biva Trinko kot profesor bogoslovja) in tam plenile in ropale. Vsa ta pisma, štirinajst po številu, so iz dobe 1895—1902, ko je Gregorčič na svojem »hribu« na Gradišču pri Gorici preživljal neplodovite dni duševne onemoglosti in zagrenjenosti, dokler mu ni iz težke boleznine leta 1901. vzrasla nova pesniška moč in našla izpremenjen, bridro vdan izraz v Predsmrtnicah, Pogrebnicah in Posmrtnicah.

I. Ob koncu leta 1895 se je na Gregorčičevem domu zbrala družba pesnikovih prijateljev in poslala Trinku voščila za novo leto. »Prekrasna pesem« je pač »Slovenec«, ki jo je Zamejski spesnil ob priliki koncerta ženske podružnice CMD v Gorici, 15. decembra 1895 (izšla tudi v »Poezijah« 1897, str. 46 sl.).

Zalepka. Poštni pečat Gorica, 51. XII. 1895.

Prečastiti gospó!

*Za pesem prekrasno Vam slava in hvala,
Slovenkam, Slovenecm vsem srca je vžgala.
Bog živi, ohrani Ivana nam Trinka,
Beneške Slovenije proega sinka!*

Na Gradišču 29/12 95.

S. Gregorčič

*Bog živi, ohrani Ivana!
To voščil Vam družba tu zbrana!*

Simo Rutar
A. Gabršček
Rozina Gabršček
Dr. Henrik Tuma
deželni odbornik

*Še to Vam vsi k novemu voščimo letu:
Bog živi na čast Vas slovanskemu soetu!*

S. G.

II. Medtem je Trinko, ki si je že bil oglasil v »Ljubljanskem Zvonu« in »Domu in svetu«, pripravil zbirko svojih pesmi in jo poslal založniku Gabrščeku v Gorico. Na to se nanaša nedatirana posetnica Gregorčičeva (sodim jeseni 1896):

Velecenjeni gospod!

Najtoplejša Vam hvala za lepo in prisrčno voščilo.

Vaše pesmi so že nekaj časa v mojih rokah. Popranjljati bo treba le malo, izpustiti težko kaj. Slovenci, tisti, ki znajo ceniti poezijo, sprejmejo jih gotovo z veseljem. Gab. jih vrnem do 18. nov., kakor mi je naročil.

Bratski pozdrav!

Vam udani častitelj
S. Gregorčič

III. Trinko-Zamejski je vsled priprav za izdajo svojih pesmi koncem leta 1896 živahno dopisoval z Gregorčičem, ki jih je pregledoval in popravljal. O tem ti dve pismi:

Zalepka. Poštni pečat Renče, 5. XI. 1896.

Velecenjeni gospod!

»Razpršeno listje« sem si dobro ogledal, meni jako ugaja. Samó zgrabili ste vse na en kup; a meni se zdi, da je to »listje« z raznih drevces. — Kaj ko bi to ločili ter spravili v razne ograbke? Jaz sem to že skušal storiti, ali v to najprvo opravil in kompetenten ste Vi! Prosim Vas torej, blagovolite mi v kratkem naznaniti, kateri »listje« tičejo skupaj, da jim denem ločilna znamenja. Po mojem menenju n. pr. sodita v kup 1. in 2., potem 5—10 (exclus.), potem 10. in 11., potem 12., 15., 14., potem 15., 16., 17., potem 18., 19., 20., dalje 21.—27. inclus. itd. Prosim določite natančno Vi. S tem mnogo olajšate čitatelju umerje pesni in tudi to, da »e«, kje narediti panze, ako ne more naprej čitati. — Uvod sem pa precej prenarediti (druge pesmi prav malo, premnogih nič) deloma radi rime, deloma radi e n o t n o s t i v figuri, katero sem pogašal. — Zdaj bom pregledopal dan na dan in nadejam se, da Slovenci dobé Vaše poezije kot novoletno darilo, jaz vsaj Gab. to priporočim. Bog z Vami!

Vaš iskreni častitelj
S. Gregorčič

IV. »Razpršeno listje« je res izšlo »spravljeno v ograbke«, a v drugačni razpredelbi, kot jo je nasvetoval Gregorčič (gl. Zamejski, »Poezije«, str. 8—58). »Dve viziji«, ki jih Gregorčič omenja v naslednjem pismu, sta morda »Oglej« in »Pad Ogleja«, ki po svoji epičnosti ne spadata v lirični

okvir »Poezije«, kjer sta kljub temu izšli, ko da bi Zamejski slutil, da je to prvi in zadnji zvezek njegovih pesmi.

Pismo. Brez ovitka.

Velečastni gospod!

Jaz sem mnenja, da za zdaj oni dve viziji izpustimo; morda ju še kaj predelate in potem naj pridete v drugi Vaš zvezek — saj tako vem, da s tem Svojega delovanja ne zaključite.

Pridite kaj na moj »hrib« — Mária se je obelala za binškoži ... morda bi skupaj?

Bog z Vami!

Vam najudanejši
S. Gregorčič

14./5. 1897.

V. Zamejskega zbirka »Poezije« je končno izšla v »Slovanski knjižnici« maja 1897 (in ne kot piše Grafenauer v svoji »Kratki zgodovini«, leta 1894). Na Trinkovo skrb, kaj poreče kritika, odgovarja Gregorčič:

Pismo. Brez ovitka.

Velečastili gospod!

Kritike se na sploh nikar ne bojte; uverjen sem, da večinoma mora biti ugodna. Dozajd so se oglašili trije listi. »Slovenko« imate, »Slovenski list« izraža se jako pohvalno, »Slov. Narod« tudi, samo ob obliki se nekoliko spotika; sicer bi se mi tudi ob obliki »novostrujarskih« pesmi z isto pravico spotikali. Poslednji dve kritiki sem Vam izrezal iz listov, da se uverite sami. — Meni pospešene pesni nisem pustil v zbirko, ne da bi ne bila dobra, — nego ker je zamé se predobra. Moči in veselja za delo pa ne čutim več: umorilo so me razni faktorji.

Srčno Vas pozdravljajoč
bivam iskreni

Vaš častitelj

24/5 97

S. Gregorčič

VI. Z dopisnice Gregorčiča (št. 6 z dne 30. VII. 97.) izvemo, da sta se z Zamejskim sešla v juliju istega leta v Vidmu in se dodobra porazgovorila. Na božični večer istega leta pa piše Gregorčič z Gradišča:

Pismo. Brez ovitka.

Velečislani gospod!

Hvala Vam topla, da se me tako prijazno spominjate, saj sem pa tudi jaz v duhu pogosto pri Vas. Sprejmite tudi Vi od mene najiskrenejša voščila k praznikom in k novemu letu! — Naj Vas ne peče preveč, če se je kak »medved« v Vas in Vase umotore zagnal. Ta si menda mnogo domišljaja, pa kakor razvidite iz »Slovenke«, ni nič posebnega ne gledé mislij ne gledé oblike.

Novostrujarje je Stritar v »Slov. listu« v pismu do gospé P. Pajkove dobro okrcal, da se reagovati ne drznejo.

Sprejmite moj najsrčnejši pozdrav!

Vaš stari

24. 12. 1897.

S. Gregorčič

VII. Iz časa med božičem 1898 in pomladjo 1900 hrani Trinko le troje dopisnic (št. 8, 9, 10), s prischráním voščili, od katerih priobčujem samo naslednjo:

Dopisnica. Poštni pečat Renče, 24. XII. 1898.

Prečastni prijatelj!

Kako naj se Vam zahvalim za tako krasno voščilo? Kako lepó Vi znate dajati izraz Svojim mislim in čutom! V Vaši glavi in v srcu Vašem je zaloga za večnost. Kako da bi več ne peli?! Ne ozirajte se na kritikujoče naše »medvede«.

Bog in Vile z Vami!

Vaš

24. 12. 1898.

S. Gregorčič

VIII. Šele novembra 1900 je odgovoril Gregorčič bolj na široko in se dotaknil »novostrujarjev« — slovenske moderne — ki so udarili po njem.

Zalepka. Poštni pečat Renče, 3. XI. 1900.

Tovariši častiti!

Presrčna Vam hvala za srčna voščila, Nad Vami naj vsa bi izpolnjena bila! Pri nas je do konca žalostno: ubijemo se sami, zunanjih sooragov ni treba. Prav trdi so. pismo: »inimici hominim — domestic ejus«!

Jaz sem zavrgel peró — le nekaj prevodov sem podal dekanu Veselu za njegovo knjigo »ruska antologija«.

A Vi? Ne vstrašite se »novostrujarske« besnosti in brezobzirnosti. Kar je dobrega, ostane. Kristal je kristal, četudi ga kdo potepta v blato! Spomnite se usode pecca »dos Lusijados« in satirika, ki je karikiral »Don Quixota«. Kako njima v življenju! — Kolika slava zdaj! Zato delajte! Pravi poet živi vedno za stoletja naprej... za prihodnje rodove.

Iz srca

Vaš

3. 11. 1900

S. Gregorčič

IX. Naslednje leto je Gregorčič na svojem »hribu« težko obolel. Skozi bridkost njegovega trpljenja se mu je zasmehljala smrt in vtisnila »na beli list — mrtvaški list — sanje«, ki so izšle v III. zvezku »Poezije«: »Na kraju groba sklada pesnik veliko izpoved svojega zasebnega življenja: sedaj doseže njegovo gorje in njegova pobožnost globino, ki bi je na podlagi prejšnjih dveh knjig ne pričakovali, vzraste v grozo pred tuzemskim življenjem in v mistično zavest posmrtnega življenja. Tako blizu je smrti pogledal v oči dotlej le Prešeren; tako tesno pa se ni z Bogom spojil sploh noben slovenski poet.« (Glonar.) Sprejem te zbirke pa je bil — ledenomrzal.

Po okrevanju je Gregorčič zopet posegel v politično življenje in pričel sodelovati pri tržaškem delavskem listu »Svetilnik«, ki ga je izdajal Ante Stemberger z odličnim krščansko-socialnim in s širokim veselovanskim programom. Ta pozabljeni list, ki je izhajal dvakrat na mesec od početka leta 1901 do konca 1905 in ki tvori zanimivo epizodo v tedanjem političnem delovanju

tržaških Slovencev, je danes za nas vse po svoji vsebini izredno aktualen. V njem je Gregorčič priobčil vrsto pesni, od katerih naj omenim le »Slovanskim časnikarjem povodom njih shoda v Ljubljani, dne 28. maja 1902« (Svetilnik, 16. V. 1902), »Non serviam« (Svet. 6. VI. 1902) in pa ciklus »De la v c e m e« (Svet. od julija do septembra 1902), ki so značilne za tedanje pesnikovo socialno in politično borbenost. Hvaležen za gorko pismo, ki mu ga je poslal biskup Strossmayer (Burgar, str. 62) ob izdaji III. zvezka, je naslovil nanj dve navdušeni pesmi: »Velikemu Strossmayerju o dijamantni maši in o dijamantnem doktoratu« (Svetilnik, 20. VI. 1902).

Zamejski je bil medtem poslal Gregorčiču, »pravku slovenskih pesnikov, svojemu blagemu učitelju in prijatelju«, zbirko pesmi Leva XIII. in prejel sledeči odgovor:

Pismo. Brez ovitka.

Velečastni gospod!
Predragi prijatelj!

Kako naj se Vam zahvalim za dragoceno knjigo? Prelistal sem jo nekoliko — stil in jezik — briljanten. Poslal sem jo najprvem zdej prijatelju Vrhovniku, župniku v Ljubljani, ljubitelju knjig. Najbolj mu ugaja pesem o svetem Ivanu Krstniku (ali je tudi Vaš patron, kakor njegov?). Ako in kedar se jaz preselim od tod, naj bo krasni Vaš dar njegova last v spomin na Vas in na me. Ako pridete kdaj v Ljubljano, ne idite ne boječe ne malomarno mimo njegove gostoljubne hiše — notri najdete zlato dušo in skromno, ponižno ko ste Vi! On je oče družbe sv. Cirila in Metoda in sloo. literarni preiskovatelj in zgodovinski pisatelj. Sprejme Vas z obema rokama!

Prav ste rekli, da se bodo nad mano hudovali. »Slovenec« molči, a gotov sem, da me zgrabi; »Slov. Narode« pa me je že nekoliko opraskal, pa ne do krvi. Pri nas se sodi vse malenkostno po »strujah« in političnih strankah; ne bo noben teh docela zame, zlasti ker sem o binkoštnem shodu slovanskih časnikarjev v Ljubljani v delavskem listu »Svetilniku« bičal dve stranki, »črno« in »belo«. Od tam obestranska jeza, a jaz se smejem — tem pigmejem! Saj tudi Vas so napadli le zato, ker niste »novostrujar«. Ne ostrašite se, pevajte naprej, koristite narodu in s tem si v njem zagotovite stalen spomenik. Novostrujarje sem v neki pesmi, ki še ni tiskana, primerjal dečku, ki piha iz papirne soalke mehurčke iz mija (žajfe) — vse lepó, pisano; a ko se mehur razpoči ni več solčnih baro — jedra že tako ni bilo.

Zdej pišem v »Svetilnik« (v Trstu), gradiva imam pa tudi domá še. Razpnite krila tudi Vi ponosno — Vi ste rojen poet. Sedanjost je pristranska, bodočnost naj sodi. Saj poznate usodo pesnikov!

Razseselite me samotarja očasi z duševnim obiskom!

Bratski pozdrav!

Vaš

17. 6. 1902.

S. Gregorčič

X. Par dni pozneje je župnik Vrhovnik pisal Gregorčiču pismo, na katerega je le-ta pripisal par vstic in poslal dalje Zamejskemu:

Pismo. Brez ovitka.

Velečastiti gospod!
Predragi prijatelj!

Zamejskega duhovita pesem* je, hvala Bogu! našla odzivo. Naš slavec, naš pevec — proak zopet pena. Vdari sedaj buditelja z njegovim orožjem. Tudi on je onemel. Zakaj ne poje? Saj je njegova struna tako dino donela iz pokrajine, kjer naši so samo grobovi. Naj jo zopet vbere; on je ponos naš. Beneška Slovenija je tako črsta, da je ob svoji maloštevilnosti dala nam odličnega pesnika — Zamejskega, dočim Koroška ni porodila nobenega. Pridobi Trinka za »Svetilnik«. Poslednja števo. »So.« ni bila srečna — par hib kazi Tvoji krasni pesmi. »Dijamantno-doktorska« je ena Tvojih najlepših. Ko se poleže kresovanje, Ti sestavimo zapis prejetih pesmi.

Hoala najiskrenejša za Zamejskega pesem! — Blagovolil naznaniti, kdaj Ti poidejo intencije.

Srčni pozdrav!

Ves Tvoj

hvaležno vdani čistilec

I. Vrhovnik

Trnovo, dne 25. 6. 1902

* To pesem ste mi posvetili pred nekoliko leti. Bog plati! S. Gr.
26. 6. 1902.

Veličastni!
Predragi!

Nameste drugega prejmite pismo mojega zdej med duhovniki najboljšega prijatelja. Vslisite ga! Adresa za »Svetilnik«, katoliški delavski list, je Ulica s. Giovanni št. 8. Trst.

Najsrčnejša voščila k godu. Oprostite, da pišem s svinčnikom — težko mi gre s črnilom.

Zdej pišem v »Svetilnik« in sicer sem se lotil, poleg drugih, ostrih delavskih pesmi. Bodiva tam tovariša.

Iz dna duše

Vaš

S. Gregorčič

24. 6. 1902

XI. To je bilo zadnje pismo, ki ga je Trinko-Zamejski prejel z Gradišča in zadnje, ki ga hrani. Sledila mu je le še razglednica z novoletnimi voščili:

Bratu onkraj meje
Naj dobrotni Bog
Mnogo srečnih let našteje
Brez bolesti, brez nadlog!

26. 12. 1902

Vaš iskrenovodani

S. Gregorčič

Mlado slovaško slovstvo

(Emil Boleslav Lukáč)

Viljem Ries

Samostojno slovaško slovstvo se je začelo šele koncem osemnajstega stoletja, ko je Anton Bernolák, katoliški duhovnik, skušal ustaliti književni jezik, in se je razvil v prvi polovici devetnajstega stoletja, ko je literarna šola Ljudevita Štúra ustvarila že lepa književna dela.

Do državnega prevrata leta 1918 je prešlo slovaško slovstvo zelo zanimive stopnje. Za katoliško in protestantsko bogoslovno literaturo je prišla poljudno-nabožna knjiga, za učeno poezijo je sledila izvirna narodna. Prejšnjo latinsko in nemško produkcijo je zamenila domača slovaška knjiga z domačo vsebino. Boj narodnega jezika z vsiljeno madžarščino, verska mistika in klasicizem, romantika in slovaška domačnost, to so temelji, iz katerih je rasla slovaška književnost.

Kljub vsemu zatiranju slovaškega kulturnega stremeljenja je prodrla slovaška knjiga ne le do širokih vrst preprostega ljudstva ampak tudi v izobražene kroge. Zaslužni književniki kakor Hollý, Kalinčák, Botto, Vajanský, Hviezdoslav, Kukučín so ustvarili dela, ki ostanejo za vedno monumentalna v slovaškem slovstvu, budili so narod v težkih časih narodovega suženjstva, preokovali njegovo vstajenje in za vedno ostali mojstri, pri katerih se je učil mlajši literarni rod.

Po letu 1919, ko je Slovakom zasijala narodna svoboda, se je zdelo, da bo treba dolgo čakati na novo literarno pokolenje, kajti slovaški mladini so madžarske šole vcepljale tuje ideje, tuj jezik in tujo kulturo. Pa prišlo je prijetno iznadenje. Niso minila niti tri leta in na slovaškem književnem polju se je pojavil mladi rod s prvimi sadovi svojih pesniških sanj. Nastopili so skromno, zavedajoč se svoje mladosti. Bila je to mladina ne le polna življenja in navdušena za umetnost, ampak tudi resnično umetniško nadarjena. Strah pred literarno krizo je prešel in danes se mlado slovaško slovstvo ponaša z nekaterimi imeni, ki še veliko obetajo za bodočnost.

Ta mlada literarna skupina tvori most med starejšo, predprevratno literaturo, in med skrajno moderno v formi in vsebini. V ničemer noče zastati za drugimi evropskimi narodi, ampak hoče dvigniti slovaško književnost na višino drugih evropskih narodov. Sicer je v današnji slovaški literaturi še mnogo idejnih in formalnih nedostatkov, javljali so se pač tudi nepoklicani, a na splošno prodirajo na mnogih mestih krepke, izoblikovane in samozavestne smeri.

Moderne katoliškega slovstva na Slovaškem še ni in trajalo bo še dolgo, da se reši kriza katoliških literarnih časopisov in se organizira mlada katoliška literarna generacija. A na drugi strani — razen dveh, treh izjem — tudi pornografije ni. Mlada slovaška književnost je mehka, čista in v svojem temelju religiozno uglasena. V tem oziru je verem odsev slovaške duše.

Inozemstvu pozna slovaško knjigo iz antologij. Nemcem jo je oskrbel Paul Eisner (Slowakische

Anthologie, Leipzig, 1920), Italijanom V. Giusti, ki je izdal antologijo najnovejše slovaške poezije. Madžarom je oskrbel vzorno antologijo slovaški pesnik S. Kréméry.

* * *

Najbolj dozorel med današnjimi slovaškimi mladimi pesniki je Emil Boleslav Lukáč. Od t. 1922, ko je izdal prvo zbirko »Spovede«, je prehodil dobro pot šolanja in je izdal dozdaj štiri pomembne zbirke. On je že po naravi sanjava duša. Že v rojstnem kraju sta vplivala nanj prirodna lepota in tipično rudarsko ljudstvo, ki trpi, pa je dobro. Že l. 1917., ko je obiskoval še gimnazijo v Banjski Štiavnici, je Lukáč začel pesniti, toda — madžarsko. Pa zdi se, da je spomin velikega slovaškega pesnika Sládkoviča, ki je studiral na isti gimnaziji, prebudil v njem slovaško struno.

Prvi začetki Lukáčevi kažejo mehke pesimizem in notranjo bol. Tak je tudi, ko prvokrat nastopi v javnosti. Sam pravi:

»So spevom nesúladným,
(od koho som ho zdedil?)
»so spevom nesúladným,
si vlastné bole hladim...«

(S spevom neubranim — kje sem ga podedoval?
— s spevom neubranim hladim si lastno bol.)

V »Spovedi« prevladuje motiv ljubezni. Ko se uvrsti med književnike, kliče Lukáč prirsčeni »Avete!« vsem, ki so že prešli »peklo strastie, ki so okusili pevaro ljubezni, vsem, ki »jih je za srečo opeharil nasilnik«. V »Piesniach Lazároviche« hrepeni po dobroti in resnični ljubezni. Njegovo razmerje do večno ženskega je svojevrstno. »Sovražim čete strastnih žen, ki so kakor divje tigre, poje trpko, a trem je »verni vazal«: materi in sestri, ki sta mnogo, mnogo trpeli zanj in mu mnogo, mnogo dali, tudi ta »razboljeni pogled« in globoko čutečo in bolno dušo, in dragi deklici, od katere nima nič in najbrž nikoli nič ne prejme. Kot »mladi grški fant« se v gimnaziji spominja svojih detinskih let in zdi se mu, da je postal »Efialte svoje rodne vasice. Zahvaljuje se vsakomur, ki ga je razumel in tudi tistim, ki ga niso razumeli, zahvaljuje se za vse prejeto in za vse neprejeto ter se ob koncu zahvali še Bogu »Otcu i Synu in Duchu Svätému, da živi.

Lukáčeva Spoved je izpoved žalosti, boli in ponižanja. Kakor črn oblak se vleče skozi vso knjigo bridkost in žalostna tesnoba, samota in tema. Temni mol, gosti mrak, temne, zagrnjene postavje in težki, tu pa tam bolni dih označujejo to knjigo. Toda Lukáčev subjektivizem ni koketnost ali afekcija. Čuvstva mu vrejo iz duše kakor so: ubrana in neubrana, svetla in temna.

Oblikovno je nastopil Lukáč že v svoji prvi zbirki precej samostojno, na mnogih mestih se že javlja izrazito bodoči mojster besede in izraza. Ljubi umetno obliko, a neredko vprav vsled tega miselno ni dovolj jasen. Spretno zna rabiti slike za izraz in odsev svojega duševnega razpoloženja.

Da ni v knjigi toliko črnih barv, bi Lukáčeva Spoved pomenila izredno pomembno knjigo v slovaški najmlajši.

Težki, črni ton pa v drugi Lukáčevi zbirki »Dunaj a Seina« (Donava in Seina, 1925) izginja in na njegovo mesto stopa Lukáč optimist in vitalist. Tu si pesnik briše s čela gube žalosti ter se raduje svojega in tujega življenja in samega sebe. Raduje se ljubezni in tu se oglasi nov ton Lukáčeve poezije: ljubezen do rodne grude. Ljubi svoje, ljubi slovaško zemljo in slovaškega človeka. Bivanje na Francoskem nauči pesnika nad vse ljubiti to, kar je slovaško, česar drugi ne poznajo in se zato ne morejo vanje vglobiti. Na pariških bulvarih, kjer se pretaka šumno življenje, se spominja slovaške vasice, kjer vprav tedaj odhajajo ljudje v cerkev, in na njeno tiho, nemoteno življenje. Le košček take zemlje si želi tam doma nekje, da bi tudi on mogel tako pokojno živeti, le košček take zemlje, kjer bi bilo umreti prijetno, kakor da bi legel k počitku.

Hrupno pariško življenje ga navdaja z nepokojem. Kalna Seina, v katero je »padlo mnogo žrtev, teles in krvi«, ga ne zanima, rajši misli na »modro, staro Donavo«, ki se v njej kakor zrcalijo veselejša čustva njegove duše. Tu in tam zdrhti v tej zbirki drhteči in potem spet temno slovesni ton. Življenje je lepo, toda kratko. Lukáč čita napis na Sorbonni: *Sicut umbra dies nostris* in se zamisli. Učimo se ljubiti in umevati, pravi.

Lukáč je protestantski duhovnik. Teši se, ko vidi, kako verno posluša njegovo ljudstvo božjo besedo. Duša se mu vnema na dan Gospodov, moli v svetišču in si želi, da bi za vedno ostalo le eno hrepenenje:

»Šel bi in govoril,
z roko blagoslavljal
in se vrnil spet v pokojni dom...«

V tej zbirki slika Lukáč življenje in dušo preprostega slovaškega človeka. Zato je nemogoče, da bi pozabil na njegova verska čustva. Med vsemi štirimi zbirkami je »Dunaj a Seina« najbolj trdno zvezana z dušo slovaškega človeka.

Morda najbolj močna je v tej zbirki »Balada ex voto o jednej umierajúcej«, ki kaže vse Lukáčeve miselne in oblikovne pesniške sile in je prišla v zbornik mlade slovaške lirike. Na cvetno nedeljo, ko v pariške parke in ljudi prihaja pomlad, ko »dvigajo sveže mladike kakor najlepši gotski stolpi svoje pojpe pod nebo«, ko oživi ljubezen v pesniku in v parihi na cesti, ko lastovice gnezda v slogu moderne arhitekture in ko odhajajo kontese v opero: tedaj njegova »sestra« umira v skromni dijaški sobi. Njena postelja je kakor začarani ris, ki iz njega stopiti ne smeš; kakor krvava roža leži sestra v snegu blazin, ostal ji je le še bolesten nasmeh, križ s krvavečim Odršenikom in njegovim pogledom, ki je upanje, ostala je le še dolga cesta in še eno hrepenenje, ki se nikdar ne izpolni: da bi še enkrat videla valujoče morje zlatega klasja, ugledala še enkrat zelene livade, čula radostno pesem; še enkrat postala na rodnem pragu, vsem dragim in nedragim segla v roko, se ob vratih

še enkrat ozrla, potem pa odšla na dolgo križempot. Toda: »Ah, vse to se ne izpolni! Življenje lepo je in divje. Vzame si, kar rabi, kar zdrabi, je črep, kar v daljo pošlje, se ne vrne več. Polno je lepote, vendar neizprosno stre vsakogar, ki se z njim igra in ga ne zmagaa.« »Žarko sije pomlad kakor more le življenje in lepota in ne ve, da je neko srce z ostrim nožem presunilo.«

»Človeško hrepenenje je kot razcveteli cvet
kostonjev.

Človeško srce je zrcalo.
V tem zrcalu zagonetnem
vidim krvaveti in žareti
celi svet.«

In sestri ostane le eno: »Radostno pričakovanje milostljivega poletja v vzduhu, ki v dušo veje lepo in gotovo.«

Druga Lukáčeva zbirka pomeni tudi oblikovno napredek. Verz je svež in je neposreden izraz vedrejših misli, ritem je tekoč, le kot bi se tu pa tam minogrede ustavil, spočil, da pričara rimo. Čisti, mehki jezik očituje lahkoto izražanja, kajti Lukáč zna globoko zajeti iz virov čiste slovaščine.

V tretji Lukáčevi zbirki »Hymny k sláve Hosudarovej« (Himne v slavo Gospodovo, 1926) prevladuje religiozni motiv. To je knjiga hvalnic Stvarniku »kozmične harmonije«. V njej prosi Boga za vse zemске darove, prosi ga očičenja, ker njegovo srce razjeda rja; kajti očistiti ga more le Bog, čigar »ljubezen ne pozna rječ. Teško delo!

»Nie, nie to práca do tvojich rúk, viem,
lež predsa prosim, počuj: hrdzaviem.

Kyrie eleison!«

(To delo ni za tvoje roke, vem, pa vendar prosim, čuj: rjavim! Kyrie eleison!«)

Značilno je Lukáčevo razmerje do Boga. Ne temelji na srcu, ampak le v razumu, zato tudi ni tako toplo kakor pri starejših slovaških pesnikih Hviezdoslavu, Krasku in dr. Lukáču Bog ni predvsem dobrotni Oče, ampak Tvorec »veličastnega enotnega vesoljstva«. Čustva ni in vprav zato, ker v tej zbirki prevladuje razum, nas te pesmi ne ogrejejo. Mehkosti, toplote in neposrednosti pogrešamo v njej. Tu pa tam se javlja mistika, kar je vpliv modernih katoliških pesnikov, predvsem Rilkeja in Claudela. Čeprav je Lukáč protestant, ga zanima predvsem katoliška mistika. V njegovo dušo, v marsičem še neuglašeno, diha tiho, tajnostno vzdrušje katoliškega svetišča tih pokoj.

V tej zbirki je Lukáč pokazal, da je mojster sintetičnega oblikovanja. Miselno bogastvo, harmonična polnost in skrbna kompozicija se zlivajo v sijajno organsko celoto. Slikovite vizije »strmi obeliski ogromnih Kordiljere«, finese (luči se lomijo, v naših dušah izginjajo mavrice), pestre figure in optična sredstva pričajo, da se bliža tu Lukáč vrhu svojih umetniških zmognosti.

»Svet je západ a východ,
sever a juh,
svet je odchod a príchod,
telo a duch.«

Škoda le, da prevladujoči razum napolnjuje zbirko s hladnostjo in jo često preveva neprijetno

kakor oster veter. A kljub temu ima knjiga velik pomen za slovaško literaturo, v katero vnaša tu Lukáč nove predstave, nove miselne zveze in novo oblikovanje.

Oblika je v tej Lukáčevi zbirki čisto skrajno moderna. Njume se iznenada, Pesnik se rad igra z besedami in jih kopiči svojevolično. Med krasnimi, melodičnimi verzji je žal par tudi takih, ki žalijo dobro uho.

Četrta Lukáčeva zbirka »O láske neláskavej« (Neljubezniva ljubezen, 1928) obsega pesnikovo erotiko, predvsem iz poslednje dobe. Celo knjigo preveva tragika ljubezni. V pesnikovem srcu se zrcalijo večna nasprotstva ljubezni: »Kadar bi ljubili radi, ne ljubimo.« Ljubezen mu je slaba vez, od katere čisto ostane le prah in pepel, je kakor neskončna parabola, v kateri se lovi dvoje bitij, ki ljubezni nikoli ne doume in ji nikoli ne dozori, »polmož in polžena«. Ljubezen je napekost dveh polov: »Na jugu srce bije bolj krepkó, dobro je na severu, a hladno, a »po severu se jugu vedno toži in sever bi objel rad južno cvetice.

A morda ljubimo najbolj takrat, kadar nas ne ljubijo; zato pesnik želi užiti le malo ljubezni, da bo sam mogel tem več ljubiti:

»Mrzla bodi mi, vsaj malo, draga,
malo vsaj mi bodi hladna,
glej, tako ljubezen je preveč pokojna
in preveč je uglasena.«

Ali:

»Večno bi te ljubil rad,
ljubezen večna,
a preveč me ljubiš: hrepenenje moje
onemoglo pada mi v prepad.«

Pesnik bi stal s svojo ljubeznijo rad sam, svobodno sredi sveta, a on in žena sta kakor dvoje skupaj zraslih drevcev, kakor drevo z enim deblom in dvema vrhovoma. Svoj nazor o ljubezni črpa Lukáč iz vsakdanjega življenja, kjer ne more verjeti dekletu, ker ji bere v očeh »prejšnjih mož pogled«, in iz nekega fatalističnega prepričanja, češ z ljubeznijo je tako bilo in tako bo:

»O večni beg in večni krog, parabola neskončna
in stara kot vsemir in boče kot je bila.«

Včasih preide ta ton v nestrpni cinizem:

»Mehka struna,
danes vsaj
mi o ljubezni poj,
trdo napeta!
Trepetaj mi in valuj
kot še nikoli
pod nobenim lokom,
pod poljubom še nobenim —
Jutri itak
počiš, joj!«

Močno se oglašva v tej zbirki nepokojna stran Lukáčeve duše. Ne moremo prerokovati, katera stran bo v bodoče prevladovala v njegovih pesmih. Pač bi se Lukáčeve pesniške sile mogle organsko razviti do viska, ako bi se pesnik zadržal v tistem pristanu notranjega ravnotežja.

Nove knjige Slovensko slovstvo

Izidor Cankar: **Zgodovina likovne umetnosti v Zahodni Evropi, I./2.: Skulptura.**

Slovenska Matica je izdala letos drugi snopič Cankarjeve Zgodovine umetnosti, toplot 259 strani debel snopič s 46, večinoma celostranskimi, uspešnimi reprodukcijami. Drugi snopič obravnava plastiko prvega tisočletja po Kristusu.

Razporedba je podobna oni v prvem snopiču, ki obravnava slikarstvo: 1. Spiritualistične težnje praprčrščanske skulpture (II, III. stol.), 2. Starokrščanski realizem v skulpturi (IV. stol.), 3. Monumentalni stil V. in VI. stoletja, 4. Ploskovito-idealistični stil VII. in VIII. stol., 5. Realistična reakcija v karolinški dobi.

Uvodoma ugotavlja avtor, da se starokrščanska skulptura obravnava doslej zgolj kot dedakena antike, da se datira zgolj s stališča ikonografije in s snovnega ali idejnega vsebinskega vidika, da se iščejo »sole«, ki so vnesle vanjo nove forme in snovi in da je doslej edini A. Riegel obravnaval starokrščansko skulpturo s stališča forme. Cankar je s stališča moderne umetnostne zgodovine zgrabil problem in nam vkljub težkočam, ki izvirajo iz nezadostno objavljenega materiala in pomanjkanja predstvidj, ustvaril delo, ki ustreza vsem novejšim zahtevam, dasi ni leksikon. Delo ne gleda na predmet, kakor je bilo do nedavna običajno, z arheološkega stališča in je zato baš pri arheologih našlo nekaj odpora. B. Saria v svojem referatu o delu v Ljubljanskem Zvonu, št. 7, vendarle hoče, naj bi Cankar govoril o »zmanjšanju oblikovnega čuta«, »upadu okusa« in »skulpturni manjvrednosti« v starokrščanski plastiki, ki da je umetnost sužnjev in parvenijej, ki se zadovoljujejo z »grobim«. Hoče, naj bi se govorilo o orientalizaciji, to je, iskali naj bi se viri novim formam v Orientu itd. Cankar je, mislim, dovolj jasno pokazal, za kaj je šlo starokrščanskemu umetniku: hotel je v nasprotju z antiko duhovne vsebine in je to dosegel ravno z deformacijo čutne oblike. Pri tem pa ni mislil na to, da »upropašča« antiko, kakor Jakopič ne misli, da »upropašča« Wolfa, nego je ustvarjal v duhu novega časa novo. Samo s stališča antike je to »propad«, z adekvatnega lastnega stališča starokrščanskega človeka pa »napredek«. Merjenje umetnostne kvalitete po »tehnični popolnosti« (v duhu »klasike«) in iskanje virov nove umetnosti v Orientu, kakor to dela Strzygowski, je merjenje, kakor ga je uveljavil brezdušni pozitivizem, ker je smatral umetnika za stroj, ki mu forme narekujeja kamen in tujina, ne pa lastno umetnostno hotenje in svetojni nazor. Prav tako je z latensko periodo in srednjeveško umetnostjo. Kar kleše srednjeveški umetnik tako, kakor kleše, zato, ker je latenski tako in tako klesal? Teh predhodkov se je moderna umetnostna zgodovina oprčila in si postavila lastno problematiko, kateri odgovarja. Cankar si je zastavil problem pač po umetnostni vsebini starokrščanske, karolinške umetnosti itd., in kakor si ga je zastavil (zgodovina umetnosti — zgodovina duha), tako je moral zavreči staro pozitivistično problematiko, ki do raziskavanja umetnostne vsebine sploh prišla ni baš

radi svojega pozitivističnega, materialističnega značaja! Odkod forme? Iz novega življenjskega čuvstva, iz duše. Iz kakšne duše? To je bolj važno kakor od kod so prišle. Dočim so nam arheologi na tem polju nazivali nebroj duhovitih in učenih tez o tehniki in ugibanj o provenienci, je Cankar isto obdelal s stališča svoje novejšje zastave vprašanja in to točno.

C. ugotovi najprej stilno stanje pozne helenistične skulpture in pokaže sredi I. stoletja na močan subjektivističen element v rimski skulpturi, ki se koncem II. stoletja postavi na nove spiritualistične temelje in vede v idealizem III. stoletja, ki ga C. obravnava na plastikah iz Laterana in Mas' d'Airca (Dvořakova teza o kulturnem dualizmu je s tem pobita). V IV. stoletju ugotovi kakor v slikarstvu tudi v plastiki realizem, ki ga demonstrira na sarkofagih pokonstantinove dobe (Arles, Rim, Sirakusa), vodi dalje v monumentalni stil V. in VI. stoletja spriču vrat S. Sabine, Maksimianove katedre in ravennatskih sarkofagov. Plaskovito-idealistični stil VII. in VIII. stoletja obravnava na spomenikih iz Ravenne, Rima, Čedad, karoliško plastiko, reakcijo realizma na spomenikih, ki se hranijo v Rimu, Milanu, Parizu itd.

Z jasno besedo je popisan razvoj plastike I. tisočletja, kateremu skozi prizmo umetnosti zreš v globino duše in slediš njegovim peštrim menam, doživljajoč jih na sebi in v sebi. C. je posvetil s tem delom v marsikateri skriti kotiček, ki ga doslej niso opazili, predvsem pa nam je dal zgodovino stilsnega razvoja plastike I. tisočletja, kakršne, novodobno zasnovane, ne poznam v moderni literaturi. S tem je izpolnil svojo, v uvodu si stavljeno nalogo, in storil s tem ne samo dijaku, ampak izobraženemu slovenstvu in Jugoslovanom sploh, neprecenljivo uslugo. S. Vrnik

Dr. Nikolaj Omersa: **Stihoslovje**. I. Splošni del. Založila Goričar in Leskovšek. Celje, 1925. Str. 68.

Stihoslovje je veda, ki ima za predmet zunanjo obliko poezije, stih in njegov ritem, rimo, kitico. V I. delu obravnava dr. Omersa osnovne pojme, v II. delu, ki ga obljublja, pa bo navedel v sestavnem pregledu ritmične oblike, ki se uporabljajo v našem pesništvu. Lahko bi bil že tukaj to storil, da bi mu ne bilo treba ponavljati, kar je začel.

V tem pogledu razen dr. Žigona pri nas še nikdo ni nič resno delal, kar bo tudi vzrok, da je ostalo delo bolj prikrjeno ad usum delphini na srednjih solah in se ne spušča globlje v metrične probleme našega jezika in naše poezije. Pa tudi ni mogoče drugače. Kje so raziskane ritmične oblike katoliške in reformacijske cerkvene pesmi, narodne pesmi, pesmi iz prosvetljene in romantične dobe, kje so začetki naše ritmične besede?

V naravi je dovolj ritma za oko in uho. V ritmu se vrši dihanje in utripanje srca v človeškem telesu. Pri tem imamo v enakomerni menjavi naglašanih in nenaglašanih slogov v poeziji, po taki enakomernosti pa stremi tudi navadni govor. Ritem je duša sveta, ker ima vsako gibanje neko pravilnost.

Grki in Rimljani so imeli ritem na osnovi menjave dolgih in kratkih slogov, v katerih je vladalo absolutno stalno razmerje med dolžino in kračino. ~ mora (χρόνος) je bila enota, - dolžina je imela dve ali tri more. Jezik s takim vrednotami je bil kakor nalašč ustvarjen za idealni muzikalni ritem. Tako se je

moglo zgoditi, da je kritični Grk izžvižgal igravca; ki je dolžino ali kračino v verzu napačno izgovoril. Take vrste metrika je tudi pri nas vladala, da so presojevali zunanjo obliko verza po tem, v koliko je dosežen abstraktno idealni shema, v koliko je dosežen muzikalni ritem, ki ima samo ritmični poučar in se ne ozira na besednega.

Druge vrste metrika je nastala z razvojem latinškega jezika, ko je izginil iz njega zmisel za dolžine in kračine in se je uveljavilo načelo, da soglasja besedni in ritmični naglas. Iz cerkvene pesmi je prešlo to načelo v občutje vseh evropskih narodov, samo da romanski ritmični akcent obsega večji besedni kompleks (tudi hrvaški) kakor naš, ki drži le stopice z dvema ali tremi zlogi. Naglašeni in nenaglašeni zlogi pa niso v absolutno stalnem razmerju kot dolžina in kračina v antiki, ki je bila tudi vedno združena z melodijo, ampak so bolj relativni, zlasti z ozirom na stavkov naglas, z ozirom na zmisel besede in stavka. Ta metrika ne vidi več ideal stiha v shematičnem ritmu, ampak v protivju ali soglasju med besednim in stišnim naglasom, kako se ujema ali protivi tok umetno muzikalnega ritma z besednim in stavkovnim ritmom, z mislijo: Da se občuti stišna stopica, se besedna ne sme ž njo strinjati, miselni odmor, cezura naj pade v sredo ritma, ritmično muzikalni odmor naj pride v sredo misli, konec verza je konec ritma ne pa misli itd. To metrično naziranje, ki pošteva sporednost zmisla, besede in stavka s shematičnim muzikalnimi elementi takta, muzikalnega ritma, rime in kitice, je najbolj pripraven vidik za znanstveno razmotrivanje.

Psihološko intuitivno gledanje realnosti je pa pri nesluhi tudi drugačne metrične probleme. Resničnost in njej immanentni ritem ne pride nikoli ali vsaj redkokdaj neposredno v naše čute in našo zavest, predmete gledamo običajno v konvencionalnih simbolih. Tak simbol, ki ovira neposredno življenje v stvari, je tudi stara metrika, ki jo je treba odpraviti. (Ne vem, kje sem že bral, da je tudi neki srbski profesor trdil, da je poezija poslabšana proza.) Roman v prozi je že prej veljal kot oblika poezije in tudi nova oblika lirike se ni mnogo razlikovala od proze, ki ima tudi nepopolni ritem v primeri z muzikalnim ritmom.

Martin Opitz je 1624. uvedel pri Nemcih akcentuacijski sistem in poetiko renesance, ki je živila v zapadni Evropi. Arno Holz je v svoji knjigi *Revolution der Lyrik* 1899. zavrgel vsi stari metriki, ki s svojo lajno ovira, da se ne more razviti ritem stvar² Za vrže vse muzikalne kvalitete, stari ritem, rimo in kitico in zahteva samo ritem stvari, ki ga dobimo, če z neposredno pristnostjo besede izrazimo, kar čutimo. Vsak del snovi ima svoj ritem. In začelo se je na Nemškem in Francoskem, posredno tudi na Italijanskem, rušenje starih oblik, nastale so pesmi z neenakimi vrsticami in najrazličnejše ekstravagance samovoljnosti. Nekateri (Otto zur Linde) so Holzu očitali, da je Holzov ritem le logični ritem naštevanja, ki je tehnika naturalizma, in poudarjali misel, da je jezik organizem, ki ima lastno dušo in samosvoje gibanje. Tok predstava v zavesti obudi vsakokrat tudi čisto določen tok besede. To je nova oblika poezije, ki ima za glavni pravec tok stvarnega ritma, kot je prešel v telo in obudil paralelni tok predstava in jezika. Našli so v stvareh blaglasje rime in ritma,

in tako se pojavijo po prvi razvrznanosti pri Dehmlu in Verhaerenu v starem zmislu pravilnejši verzji, pogosto zvezani z blagoglasjem rime, večkrat v kiticah, ki streme po nekaki pravilnosti. Ali gleda ta smer poezije stvarim in dogajanju bolj neposredno v obraz ali ne, gotovo je, da bo morala metrika, ki se bo pečala s te vrste poezijo, vzeti merilo iz nje same in iz mišljenja, iz katerega je nastala: Sporednost stvarnega ritma, kot je v telesu, in zavesti s tokom besede, ki jo je obudil. Tudi stihoslovec se bo moral psihološko vglobiti v enoto gibanja, ne pa samo logično razkrajati ritem in besedo.

Dr. Omersa je navedel glavne mejnike v zgodovini naše metrike: Ze Dev je v Pisanicah uvedel naglasni sestav (v koliko so ga izvajali), 1795, pa je baron Žiga Zois zopet priporočil akcentuacijski sistem, ker o muzikalicnem sistemu nikoli ničesar ne vemo, vendar še dolgo ni zavladala potrebna jasnost. 1853. je Matija Čop točno razložil razliko med antično kvantiteto in slovenskim naglasom, da ne gre delati stihov kakor pri Čehih, ki se drugače berejo, kakor jim ukazuje besedni naglas, vendar je Prešeren po Kopitarjevi smrti 1844 napravil distih Daničarjem po antičnih kvantitetah, ki so bile po nemških ponarejene. Pozneje je Stritar ugotovil, kako se ponarejajo antični spondeji in priporočil italijansko melodioznost namesto karakterističnosti našega jezika. 1917. je podaril Zupančič ob Prešernovih verzih narumni tok stvari in protivju z abstraktno shemo, ko so on in drugi že dolgo delali proste ritme: Okrog vratá stráža / na pomoč zavpije. (Ti verzji so naslonitev na svobodni italijanski enajsterec, ki ima le dva stalna naglasa, drugi naglasi so pa prosti. V Prešernu je še več takih verzov po italijanskem vzorcu.)

Kakor v drugih metrikah je tudi dr. Omersa ob kratkem predočil karakteristične znake hebrejske metrike, osnovne zakone antične in romanske metrike, samo zgledov je premalo, iz katerih bi bilo razvidno, koliko je v naši meri po romanski in grški meri zgrajenih stihov. Morda bo pa prišlo v drugem delu. Stavčni naglas, ki sloni na instinktu, je predmet slovnice, torej že obdelan v Brezniku, a bi ga tudi tukaj radi videli. Čustveni ali emfatični naglas pa nima dobro izbranih zgledov: »Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta« ima vendar poudarek na stopnjevanih besedah, ne na ponavljajočih se ti. V Kri materná je vmes, je poudarjena beseda materná, ne kri, saj pesnik je že prej govoril o sovragovi krvi. Tudi bi bilo navesti, kako je vplival emfatični poudarek na besedni in stavčni poudarek, da imajo nekatere emfatične besede še sedaj dva poudarka ali prestavljen naglas, na primer néznóšno, néverjétno itd. Zraven bi lahko navedel ritmični poudarek v prozi, ki se tudi izogiblje dvema zaporednima naglasoma. V jeziku samem je že stremljenje po ritmu, ki je čisto fiziološkega značaja. Kako stremi Cankarjeva proza po tem skrivnem ritmičnem redu, bolj kot mnogi lirični pesniki.

Pri stopicah me je stih »Déte ljubó, déte lepó« spomnil na isti postop v Faustu »Hábe nun, ách, Philosophíe«, ritem, ki sloni na isti dolžini taktov ali stičnih stopic ne samo na menjavi naglasenih in nenaglasenih zlogov. Dolžina zloga ni tako brezpomembna, kot je Čop trdil, pa treba jo bo še raziskati. Zelo važna pa je dolžina stišne stopice ali takta.

Kitica in njena notranja logika je zelo dobro obdelana.

V zlo voljo spravijo človeka nekatere nestvarne, subjektivno estetične pripombe, posebno pa takale, ki je na koncu knjige: »Sodi čas, ki kakor veter pleve razpihava in le zrno pušča.« Škoda, da je knjižica, ki kaže sredi splošnega, znanstvenega blaga precej samostojnega duha, tukaj samo za las prišla metrične probleme našega jezika; zanikarne zunanje opreme na siromašnem sivem papirju, pa ni kriv pisatelj. Dr. Jakob Šile

Dr. Janez Mencinger: *Izbrani spisi*. Izdala »Slovenska Matica«. Uredil dr. Jos. Tomišek. V. zv.: *Moja hoja na Triglav*. V Ljubljani, 1928. XXXVIII + 186 str.

Pričujoči zvezek zaključuje poljudno izdajo izbranih spisov Janeza Mencingerja, tako da imamo sedaj v petih knjigah vse pomembnejše spise tega znamenitega Bohinjca. »Slovenska Matica«, ki je oskrbela to izdajo, je izvršila s tem hvalevredno narodno in kulturno delo. Zdi se, da je najbistvenejša vrednost pričujoče izdaje predvsem v zopetni prireditvi teksta, ki naj posreduje vse, kar ni zgolj slučajnega, osebnega ali časovnega v spisih, tedaj vse bistveno narodnemu občestvu, da pridejo vanj duhovno življenje hranete energije. Poleg tega je nedvomno, da bo sedaj, ko imamo v glavnem pred seboj kolikortoliko celoten pisateljev opus, tudi literarnokritična opredelitev lažja. To delo, namreč poskus duhovne opredelitve, bi nedvomno spadalo že v okvir izdaje, a je le deloma opravljeno s fragmentaričnimi uredniškoviimi uvodi. Ugotovili smo že, zakaj ne moremo biti povsem zadovoljni z njimi. Uredniki moramo vendar priznati, da je uvod v pričujoči poslednji zvezek med vsemi najboljši, predvsem ga mimo prejšnjih odlikuje večja urejenost. Gotovo je najzanimivejši drugi odstavek, govoreč o neopredeljenem stališču sodobne slovenske kritike, a zdi se, da je premalo prečiščeno in tudi premalo pozitivno poudarjeno urednikovo lastno naziranje, ki se ustavi skorajda tik pred analizo. Ker je vrhu vsega sedaj odpadla tudi pogojno predvidena monografija, ki naj bi tvorila zaključek izbranim spisom, ni pričujoča izdaja to, kar je hotela biti v načrtu. Zato Mencingerjevo delo še vedno čaka celotne končne opredelitve, zlasti po svoji literarni ceni.

Spis »Moja hoja na Triglav«, ki tvori vsebino tega zvezka, je zadnje važnejše Mencingerjevo literarno delo. Kot delo zase ni zanimivejše n. pr. od Abadona, a je važnejše za sodbo o pisateljevi pomembnosti radi tega, ker so se tu strnile v celoto vse posebnosti njegovega poetičnega sloga. Stik in povratek v svojo literarno mladost je tu prav tako očiten, kakor se v Abadonu zdi zabrisan. Prav radi tega je mogoče to delo analizirati le z vidika celotnega pisateljevega literarnega razvoja in iztrgati ga iz tega okvira bi bilo nepravilno. Kakor vsako, je tudi to poslednje delo Janeza Mencingerja, preroka jasne slovenske misli, ideološko in programatično. A kljub vedrini in skoraj aksiomatični stalnosti nazora je v pisatelju mnogo problematike. V karakteristiko pisatelja je treba reči, da umetnik in ideolog v njem tudi ob koncu ne najdeta skladnosti in potrebnega ravnovesja; redno je idejno bolj razčiščen kakor oblikovno. Pri njem zama iščeš enotnega oblikovnega principa, v njem se

borita realist in romantik, a zdi se vendar, da je poslednji močnejši; zakaj realistični poudarki pri njem, tako sodim jaz, niso nikoli pojasnjeni iz snovi same, marveč iz idejnih osnov, ki delo nosijo; zato dobe tudi vse konkretosti drug, nekako simboličen pomen. Kakor je odklon k realizmu v tem delu zunanje viden v primeri z Abadonom, je vendar jasno, da je to le prenos terišča, duhovne problematike življenja iz subjektivnega umevanja v objektivnost. Pojem osebnosti tragike se umakne širšemu umevanju, ki z vidika enotnega naziranja motri celotno človeško komedijo. Radi tega prihajata tu tragika in komika enako do veljave, vse pa je le iskanje zmiselnega reda in končne razrešitve vseh še tako čudnih in nepričakovanih zapletkov življenja. V tem je tudi etos pričujočega dela, notranja resničnost, ki ostane skrita za konkretnimi oblikami, se končno razodene v simbolični razlagi »Moje hoje na Triglav«, in to v enaki meri kot pisatelj osebni credo kakor tudi kot ponazoritev občečloveškega bistva. France Vodnik

Slavko Slavec: **Ubogi Uštin**. Založba »Lučič v Trstu, 1928. Imaš občutje drevesa, ki so ga viharji oklestili in ga oropali moči, da pričakuješ le zapozneli sad, ki zori v trpki simbol umirajočega naroda, pa ti postreže pisatelj s sladkimi jabolki novega rodu, z mislijo, ki ni dovolj organsko, pač pa za silo poveznjena povesti na glavo. Mrki Bezruč, ki mu je kletev v srcu, se spremeni v Balama, ki blagoslavlja novi rod in veruje v pomlajenje omega dela slovenstva, ki je na skrajnem zahodu zapisan smrti, kot pri nas kričijo vrani. Zato je postavil to sonce v daljavo, ki naj budi kali upanja, pred nas pa je razprostrl življenje starega rodu, kako si izsekujeta in utruja pot do svobode.

Slavko Slavec je spreten pisatelj, nekaj značilnih slik iz Krasa, kot trgatve, obriranje koruze, gojitev svilodov, pokrajina ob Soči, bdenje ob mrliču vpliva z vso svežostjo prvotnega gledanja. Ves slog ima živčevje barve kot običajna povest za ljudstvo, napeto stranjenost v navidez malomarnem poteku dogajanja. Toda predmeti in dogodki ne govorijo vedno v samo-svoji, lastni govorici, pisatelj se vmešava s svojo govorico kakor nekaj Jurčič, n. pr. ko kmetška žena pripoveduje, da oče z očmi »odklanja« jed, ali ko dekle »z ugodjem« posluša fantovske besede. To ni slog tistih oseb, ampak to je izražanje izobraženca, notranja nujnost njegovega sloga pa zahteva osebami in dogodkom lastno besedo.

Povest se zdi kot dvogrba kamela s svojo mračno zamišljenostjo: na prvem vrhu se odigra usoda Rezike, na drugem usoda uboga Uština. Krog trudnega življenja brez veselja in hipov, ko se spozna, ali je življenje vredno življenja, brez svitov, ki z neizprosno nujnostjo razsvetle daljave in globine.

Tipični značaj in vso doslednost instinktivne nature pa je v Reziki izvrstno podal, brez napak, čeprav bi ne škodili še bolj natančni orisi. Uštin pa, ki mu je bilo to dekle usoda, ob kateri se je razbilo njegovo življenje, pa je zelo samovoljno karikirano, nekaka ilustracija tistega pregovora, ki pravi: kdor ima škodo, temu ni treba skrbeti za sramoto. Pisatelj kaže le otročje strani njegovega značaja, otročjo užaljenost, otročjo jezo in trmoglavost, ki ga zavede v pijanstvo in pod preklie, včasih vidimo nalet, kot bi

hotel biti mali Peer Gynt, a zato mu manjka resnične otroške zavesti, ki v razmerju do ženske in sveta osvaja s svojo pristnostjo in najde seboj odgovarjajoče značaje. Ves se je bil zavrtel v svojo idejo o gospodarstvu, da se je uničil, postal pijanec in vagabund, a slednjic prav s pijansko podzavestjo napija novega rodu, ki ho gospodaril na njegovem domu, ko se vzameta hči njegove nedosežne ljubice in sin njegove sestre — otroke je vedno rad imel.

Vsekako spada Ubogi Uštin med boljše povesti in ne kviri okusa. Dr. J. Š.

Domoznanska literatura

1. Franc Kovačič: **Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928)**. Ob 700 letnici ustanovitve. Lavantinski kn.-skof. ordinariat v Mariboru, 1928. — Ta obsežna, semintja kot nekoliko razblinjena knjiga obsega v okviru zgodovine škofije mnogo za našo lokalno zgodovino važnega gradiva in bo ostala, ker nudi v tem oziru zadnje rezultate podrobnih raziskavanj, za dolgo dobo poleg istega pisatelja Slovenske Štajerske in Prekmurja neobhoden priročnik domačemu zgodovinarju; pisateljem lokalnih kronik pa bo nadomestila glede zgodovinskega okvira že prezastarala dela Orošnj in Slekoveca.

2. Jozip Novak: **Šmarna gora**. Ljubljana, 1928. — Ta dobro ilustrirana in vestno sestavljena knjižica je vsekakor mnogo več kot običajna romarska knjižica. Semintja se ji pozna, da je morala z ozirom na proslavo obnovitve zvonovja na Šmarni gori nekoliko predčasno v svet, tako je n. pr. popis sedanje cerkve in njene zgodovine, ki obsega važno še neizrabljeno gradivo, še sul porov in premalo izrazit. Posebno obširnejša estetska označba te pomembne stavbe bi bila za okvir te knjižice neobhodno potrebna. Sicer pa je ta knjižica lahko zgled drugim takim opisom tako po stvarnosti kakor po čitljivosti; približala se je tudi precej »domačiji knjižici«, kar mora biti ideal te vrste literature.

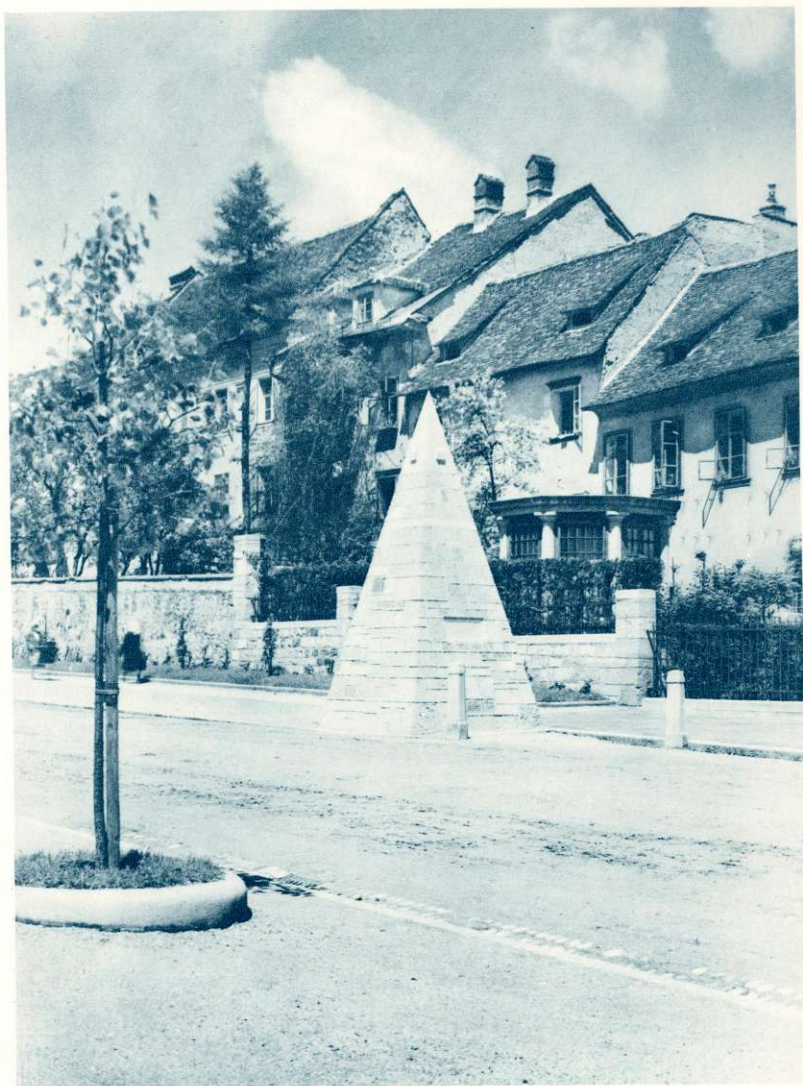
3. Pavle Blaznik: **Kolonizacija Selske doline**. Inavguralna disertacija. Leonova družba, Ljubljana, 1928. — Za Vatovecovo kolonizacijo Laškega okraja je to že drugi pod sistematičnega zgodovinskega raziskavanja, ki ga vodi zgodovinski seminar naše univerze. Te vrste študije bodo postale osnova našemu bodočemu znanstvu v najrazličnejših smereh. Kakor umetnostna topografija, ki bi ji morali slediti prav knalu tudi etnografska in prazgodovinska topografija, bodo te vrste študije temeljni kamni našemu končnemu domovinoznanstvu. Etnolog, etnograf, gospodarski zgodovinar, umetnostni zgodovinar itd., vsi bodo našli tu trdno oporo za svoja raziskavanja.

4. R. Badjura: **Zasavje**. Letovišča, kopališča, prirodne, zgodovinske in druge znamenitosti, izleti po gorah in dolinah. Zveza za tujski promet, Ljubljana, 1928. — V mednarodno preizkušeni obliki vodniške literature je izdal B. to knjigo, ki za slovenskega turista izpopolnjuje to, kar je za splošnega interesenta podano tudi v srbohrvatskem Vodniku po Sloveniji. Vodnik po Zasavju je v vseh ozirih izpopolnjen tako, da podaja glavne rezultate domoznastva tega ozemlja in je zato tudi spodbuden in poučen. Frst.

NASROD
SIBILJEVST
VARILSEN O
DOMOVINIZLAT
INSAMBOGJENANJ
UDARILSOLNCE
SVOJPECAT

ANDREJU KALANU

BIVSEMU UREDNIKU, SKRBNEMU VARUHU
DOMA IN SVETA
IN DOBROTNIKU SLOVENSkih KNJIZEVNIKOV
POSVEČUJETA
OB SEDEMESETEM LETU NJEGOVEGA ŽIVLJENJA
UREDNIKA

Jožef Plečnik, Motiv z urejene Zoisove ceste

Prejeli smo v oceno:

Anton Adamič: **Znanci**. Črtice. Samoza-
ložba, Ljubljana, 1928.

Aleksander Vuča: **Koren Vida**. (cir.). »Li-
ričen roman«. S. B. Cvijanović, Beograd, 1928.

Marko Ristić: **Brez mere**. Odlikuje se po
tiskarski opremi in izvršitvi. Beograd, S. B. Cvi-
janović, 1928.

Srpski Književni Glasnik N. ser., knj. XXIV.,
br. 3. B. Borko. Pogled na slovenačku knji-
ževnost. Predavanje ob nastopu slovenskega
PEN-kluba v Beogradu. Kratak književni oris
O. Župančiča, F. S. Finžgarja, A. Novačana,
Fr. Albrechta in A. Vodnika.

Knjige Mladinske Matice v Ljubljani 1. leto:

1. **Kresnice**, letn. 1. Uredil Vilko Mazi (Pesmi,
povesti in črtice — Pouku in zabavi).

2. **Jack London: Zgodbe z južnega morja**.
Po angl. originalu priredil Tone Selškar.

3. **Andrej Skulj: Sadjarčiči**.

Ozbald Haunig: **Slednji vitez Reberčan**.
Zgodovinska povest. Celovec, 1927.

Poslednja pričest svetoga Jeronima. Oratorij
za bas-solo, mješoviti zbor, orhestar i orgulje.
Muzika Bož. Sirole, riječi V. Deželića S. — Knji-
ževno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1928.

Ljuba D. Jurković: **Smrt Omera i Merime**.
Skiza za kino-dramatizaciju narodne pesme.
Ljubljana, 1928.

Kraljestvo božje. Glasilo apostolstva sv. Ci-
rila in Metoda v Ljubljani itd. Leto II., št. 5.
Fr. Grivec: Slovensko katoličanstvo.

Milica Kostić: **Kapi sunca o, suza**, (Cir.).
Pesmi. S. B. Cvijanović, Beograd, 1928.

Rade Drainac: **Bandit ili pesnik**. (Cir.).
S. B. Cvijanović, Beograd, 1928.

Gustav Krklec: **Izlet u nebo**. (Cir.).
S. B. Cvijanović, Beograd, 1928.

Pont des artska beračica, Odpoved nesrečne
zene. Roman. Po W. Hauffu priredil Fr. Kolenc,
Maribor, 1928.

Karl Künstle: **Ikonographie der christ-
lichen Kunst**, I. zv. (Principi, pomožni motivi,
dejstva razodetja). Herder & Co, Freiburg i. Br.,
1928. (Obširno oceno pričemo.)

Pavel Debevec: **Ljubljansko narodno gle-
dališče**. »Razgled«, Ljubljana, 1928.

L. N. Tolstoj: **Ana Karenina**. Roman. Prevel
Vl. Levstik, Ljubljana, MCMXXVIII. Str. 1087.
Komisijska založba Zvezne knjigarne. (Založil
in odgovoren Oton Obradović.) Tiskarna »Slo-
venija« v Ljubljani. Načrt za vezbo: Ing. arh.
Dominik Serajnik. Oprema knjige je monu-
mentalna.

Danilo Corišek: **Pisani cvet**. Pesmi za
mladino. Celje, 1928.

Ivan Ulvistić: **Ksaver Šandor Gjalski**. Stu-
dija 1928. Izdaje »Vijence«, Zagreb. Str. 96.

Časopis za zgodovino in narodopisje, L. XXIII.
(1928), snop. 3/4. (Vsebina: Ilesič Fr.: Iz Vra-
zove slovenske literarne zapuščine. — Munda Ma-
tija: Zgodovinski pregled literarnega in društ-
venega življenja v mariborskem bogoslovju. —
Izvestja. — Slovstvo. — Umstveni glasnik.)

Antologija novije srpske lirike. Sestavio Bog-
dan Popović (cir.). 6. izd. S. B. Cvijanović, Beo-
grad, 1928.

Josef Weingartner: **Marienverehrung
und religiöse Kultur**. Herder & Co, Freiburg i. Br.
1927. (Vsebina: 9 kratkih pridig ob vsakoletni
proslavi prenosa Cranachove slike Marija Po-
moćnica l. 1650. v proširjisko cerkev v Inomostu.
Vsaka pridiga se kakorkoli povrne na sliko Marije
Pomoćnice; celotna vsebina pa obravnava vlogo
Marijinega češčenja v verskem in kulturnem živ-
ljenju cerkve.)

Izvestje državne realne gimnazije v Celju.
(1918/19—1927/28). Celje, 1928. Izdalo ravnatelj-
stvo. (Vsebina: J. Orožen: Zgodovina celjske
gimnazije.)

Pavle Blaznik: **Kolonizacija Selske doline**.
Inauguralna disertacija. Leonova družba v Ljub-
ljani, 1928. (Te vrste publikacije, ki smo jih
pričeli dobivati po zaslugi zgodovinske stolice na
naši univerzi, prav tople pozdravljam, ker bodo
dobrodošli pripomoček in siguren temelj ne le
lokalnemu, ampak tudi sploh domačemu zgo-
dovinoisju.)

Narodna enciklopedija SHS, 29. in 30. zv.,
Srbija—Sveta gora. (Opozarjamo na članek
Stranke političke) u Sloveniji, ki ga je napisal
prof. M. Kos.)

Josip Brinar: **Slovarček zemljepisnih
mest, njih izvor in pomen**. Goričar & Leskovšek,
Celje, 1928. (Zbor geografskih imen po alfabetu
z razlago njihovega pomena.)

Josip Novak: **Šmarna gora**. Ljubljana,
zal. cerkev na Šmarni gori, 1928.

Ernst Scheffelt: **Die Vogelwelt unserer
Heimat**. Herder & Co, Freiburg i. Br., 1928. (Kri-
žica opisuje najprej domače ptice po letnih
časih; nato se bavi z njih telesnim ustrojem in
končno z njih pokrajinsko razvrstitvijo. Za do-
datek ima v note prenešeno petje nekaterih
znanih ptic.)

**Izdanje književne družine »Luč« v Trstu za
l. 1928.:**

1. **Luč**. Poljudno znanstveni zbornik, III. l.
F. Kleinmayr, Ljudsko šolstvo tržaške okolice v
svojih početkih (do 1868). — Fr. Bevč: Periodične
publikacije (v Primorju po vojni). — J. Vouk:
Slovensko gledališče na Tržaškem. — D. L. Jedan
popis pučanstva g. 1645 u općinama Barbanu i
Raklju u Južnoj Istri. — L. Č.: Dodatek k raz-
pravi »Politično-upravna razdelitev Jul. krajine«
za dobo do 30. junija 1928.

2. **Fr. Bevč: Vihar**. Ribiška zgodba.

3. **Karel Mat. Čapek-Chod: Hojka**. —
Nedonošen. Iz češčine prevel Slavko Slavec.

Krsto Odak: Staroslavenska misa za mješoviti zbor i orgulje. Op. 12. Hrvat. književno društvo Sv. Jeronima, Zagreb, 1928.

Sa strana zamagljenih. (Cir.) Pripovetke. Izdala Grupa sarajevskih književnika, Sarajevo, 1928.

Razprave. Izdaja Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. IV. letn. Ljubljana, 1928. (Vsebina: P. Skok: O simbiozi i nastanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike. — A. Bajec: Romanizacija in jezik rimskih provinc Norika ter obeh Panonij. — I. Prijatelj: Slovensko, slovansko in južno-slovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu 60 ih in 70 ih let. — Fr. Veber: Problem predstavnosti produkcije. — Fr. Bradač: Arhitektonika in simetrija v stari klasični poeziji.)

R. Badjura: Zasavje. Letovišča, kopališča, prirodne, zgodovinske in druge znamenitosti, izleti po gorah in dolinah. Zveza za tujski promet v Sloveniji, Ljubljana, 1928.

Zbirka zakonov, XXIII. snopič: Zakon o posesti in nošenju orožja. — Zakon o osrednji upravi za mere in dragocene kovine, itd. — Zakon o merah, njih rabi v javnem prometu in nadzorstvu nad njimi. — Zakon o kontroliranju čistine izdelkov

iz zlata, srebra in platine. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1928.

Časopis za zgodovino in narodopisje. XXIII. l. 5. snopič. Maribor, 1928. (Iz vsebine: M. Dolenc: Odkod — vsobénjski? — Fr. Stelè in J. Mal: Varstvo arhivov in spomenikov. — Stelè F.: Najdbe v biv. dominikanskem samostanu v Ptuj. — J. Glaser: Študijska knjižnica v Mariboru. — Vl. Travner: Grški, rimski in bizantinski novci v mariborskem muzeju. — E. Baumgartner: Zbirka srednjeveških novcev v mestnem muzeju v Mariboru. — Družović H.: Deset let slovenske glasbe v Mariboru. — Travner Vl.: Pomen in delokrog pokrajinskih muzejev. — Fr. Kotnik: O sv. Stefanu, zaščitniku konj. — Fr. Kovačič: Postanek in razvoj mariborskega muzeja.)

C. Pregelj: Troglasni mladinski zbori. Za višjo stopnjo osnovnih šol, za meščanske in srednje šole kakor tudi za glasbene zavode. — I. Kleinmayr & F. Bamberg, Ljubljana, 1928.

Časopis Národního muzea l. CI (1927), Praha. Jednatelská zpráva Národního muzea za g. 1926. Praha, 1927.

Ante Cetineo. Grebeni se rone. Roman iz splitskog savremenog života. Hrvatska štamparija gradske štedionice, Split, 1928.